

کاریگه‌ری پارتە سیاسیه‌کان له‌سه‌ر گه‌شه‌پێدانی سیاسی له هه‌ریمی کوردستانی عێراق

له‌شکر عه‌لی ئەکبه‌ر هیدایه^١، رۆژگار حه‌مدامین علی^٢

^{١,٢} به‌شی کۆمه‌ڵناسی، کۆلیژی ئاداب، زانکوی سه‌لاحه‌دی-هه‌ولێر، هه‌ریمی کوردستان، عێراق

پۆخته

ئهم توێژینه‌وه‌یه‌ی شیکردنه‌وه‌یه‌کی چه‌ندایه‌تی و گشتگیره‌ بۆ لیکۆلینه‌وه‌ له‌ کاریگه‌ری پارتە سیاسیه‌کان له‌سه‌ر گه‌شه‌پێدانی سیاسی له‌ هه‌ریمی کوردستانی عێراق، به‌ پشتبەستن به‌ تێۆره‌کانی کۆمه‌ڵناسی سیاسی و هه‌ک چوارچۆیه‌ی تێۆری. توێژینه‌وه‌که‌ تیشک ده‌خاته‌ سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ چۆن ر‌ه‌هه‌نده‌ جیاوازه‌کانی پارتە سیاسیه‌کان-وه‌ک ئیدۆلۆژیا، کارانی، په‌یوه‌ندییه‌کانی ئیوان پارتەکان، و بنکه‌ی جه‌ماوهری- کاریگه‌رییان له‌سه‌ر نیشاندهره‌ سه‌ره‌کیه‌کانی گه‌شه‌پێدانی سیاسی هه‌یه، له‌وانه‌: دامه‌زراره‌سازی، به‌شداریی سیاسی، ئازادییه‌ مه‌ده‌نییه‌کان، سه‌روه‌ری یاسا، و گه‌شه‌ی کۆمه‌ڵگه‌ی مه‌ده‌نی. داتاكان له‌ ر‌ینگه‌ی غومونه‌یه‌کی هه‌ر مه‌یه‌کی چینه‌دارمه‌ له‌ (٣٨٤) هاوولانی له‌ چوار پارێزگه‌کی هه‌ریمی کوردستان کۆکراونه‌ته‌وه‌. به‌ به‌کارهێنانی شیکردنه‌وه‌ی ر‌یگرسیۆنی فره‌هێنی، ده‌رکه‌وت که‌ کارانی پارتەکان به‌هێزترین کاریگه‌ری ئه‌رێتی له‌سه‌ر گه‌شه‌پێدانی سیاسی هه‌یه (کاریگه‌ری گشتی = ٠.٤٨)، و دوا‌ی ئه‌ویش بنکه‌ی کۆمه‌ڵایه‌تی پارتەکان دیت (کاریگه‌ری گشتی = ٠.٤١). هاوکات، شیکردنه‌وه‌ی ر‌یگره‌ (Path Analysis) ئه‌وه‌ی نیشان دا که‌ په‌یوه‌ندییه‌کان له‌ گه‌ڵ حکومه‌تی فیدرالی عێراق ر‌ۆلێکی ناوێزیکاری به‌رچاو ده‌گیرن له‌ ئیوان کاریگه‌ری پارتە سیاسیه‌کان و گه‌شه‌پێدانی سیاسی. جیاوازی جوگرافیش له‌ ده‌رئه‌نجامه‌کاندا به‌دیکار، به‌شیه‌یه‌ک که‌ پارێزگای هه‌ولێر به‌رزترین ئاست و پارێزگای هه‌له‌بجه‌ نزمترین ئاستی له‌ زۆریه‌ی نیشاندهره‌کانی گه‌شه‌پێدانی سیاسیدا تۆمار کردوه‌. له‌ کۆتاییدا، ئهم توێژینه‌وه‌یه‌ جه‌خت له‌وه‌ ده‌کاته‌وه‌ که‌ به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی وه‌لامانه‌وه‌ی پارتەکان بۆ داواکارییه‌کانی خه‌لک و به‌هێزکردنی بنکه‌ جه‌ماوهریه‌کانیان، دوو فاکتهری سه‌ره‌کین بۆ به‌رودان به‌ گه‌شه‌پێدانی سیاسی له‌ هه‌ریمی کوردستان. ئهم کاره‌ یارمه‌تیده‌ره‌ بۆ تێگه‌یشتنی کۆلتر له‌ داینامه‌یه‌که‌ ئالۆزه‌کانی ئیوان پارتە سیاسیه‌کان و پرۆسه‌ی گه‌شه‌پێدانی سیاسی له‌و ناوچه‌یه‌ی که‌ له‌ دوا‌ی مملاتیوه‌ به‌ره‌و دیموکراسی هه‌نگاو ده‌نن.

وشه‌ سه‌ره‌کیه‌کان: پارتە سیاسیه‌کان، گه‌شه‌پێدانی سیاسی، هه‌ریمی کوردستان، به‌دیموکراسیکردن، کۆمه‌ڵناسی سیاسی.

پێشه‌کی^١

ئاستی به‌شداریی سیاسی، پاراستنی ئازادییه‌ مه‌ده‌نییه‌کان، چه‌سپاندنی سه‌روه‌ری یاسا، و پته‌وکردنی کۆمه‌ڵگه‌ی مه‌ده‌نی پێنسه‌ ده‌کریت، وه‌ک ئالنگارییه‌کی سه‌ره‌کی له‌ به‌رده‌م ئه‌و کۆمه‌ڵگایانه‌دا ده‌میتێته‌وه‌ که‌ له‌ قو‌ناخی گواسته‌وه‌دان له‌ مملاتیوه‌ به‌ره‌و حوکمرانییه‌کی دیموکراتیی جیگیر. له‌ دۆخی هه‌ریمی کوردستاندا، ئهم پرۆسه‌یه‌ به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رچاو له‌ ژێر کاریگه‌ری ئه‌و پارتە سیاسیه‌ بالاده‌ستانه‌دا بووه‌ که‌ خاوه‌ن میژوویه‌کی درێژ له‌ سه‌رکرایه‌تیکردنی بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد و دواتریش به‌رپه‌ردنی هه‌ریمه‌که‌.

په‌یوه‌ندی ئیوان پارتە سیاسیه‌کان و گه‌شه‌پێدانی سیاسی له‌ دیموکراسیه‌ جیگیره‌کاندا به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رفراوان لیکۆلینه‌وه‌ی له‌سه‌ر کراوه‌، به‌لام تا ئیستا گرنگیه‌کی که‌متر به‌م بابته‌ دراوه‌ له‌ سیسته‌مه‌ دیموکراتیه‌ نوێیه‌کاندا، به‌تایه‌ت له‌ چوارچۆیه‌ی ئه‌و ناوچه‌یه‌ی که‌ خاوه‌ن تایه‌مه‌ندی فره‌تی و میژووی دوا‌ی- مملاتین، وه‌ک هه‌ریمی کوردستان. گرنگی ئهم توێژینه‌وه‌یه‌ له‌وه‌دایه‌ که‌ پارتە سیاسیه‌کان له‌م جۆره‌ دۆخانه‌دا ر‌ووه‌رووی ئالنگاری جیاواز و تایه‌ت ده‌بنه‌وه‌ به‌ به‌راورد به‌ هاوتاکانیان له‌ دیموکراسیه‌ چه‌سپاوه‌کاندا.

ئهم توێژینه‌وه‌یه‌ هه‌ول ده‌دات ئهم بۆشایه‌ زانستیه‌ پر بکاته‌وه‌، له‌ ر‌ینگه‌ی شیکردنه‌وه‌یه‌کی ورد بۆ ئه‌وه‌ی که‌ چۆن ر‌ه‌هه‌نده‌ جیاوازه‌کانی پارتە سیاسیه‌کان له‌

هه‌ریمی کوردستانی عێراق نوێنه‌رایه‌تی غومونه‌یه‌کی ناوازه‌ له‌ گه‌شه‌پێدانی سیاسی له‌ چوارچۆیه‌ی کۆمه‌ڵگه‌یه‌کی دوا‌ی- مملاتیندا ده‌کات. له‌ دوا‌ی دامه‌زراندنی وه‌ک هه‌ریمی نهمجه‌- سه‌ره‌خۆ له‌ ساڵی ١٩٩١، و به‌تایه‌تی دوا‌ی دانپێدانانی وه‌ک هه‌ریمی فیدرالی له‌ چوارچۆیه‌ی عێراق نوێی دوا‌ی ساڵی ٢٠٠٣، هه‌ریمی کوردستان دامه‌زراره‌ی تایه‌ت به‌ خۆی بنیاد ناوه‌، زنجیره‌یه‌ک هه‌له‌بژاردنی ئه‌نجام داوه‌، و سیسته‌مه‌یه‌کی سیاسی جیاوازی له‌ناو پێکهاته‌ی گشتیی عێراقدا گه‌شه‌ پێداوه‌. له‌ ته‌واوی ئهم پرۆسه‌یه‌دا، پارتە سیاسیه‌کان ر‌ۆلێکی ناوه‌ندی و چاره‌نووسسازان له‌ دارشتنی ئاراسته‌ی گه‌شه‌پێدانی سیاسی هه‌ریمه‌که‌دا گیراوه‌. گه‌شه‌پێدانی سیاسی، که‌ به‌ فراوانبوونی دامه‌زراره‌ دیموکراتیه‌کان، به‌رزبوونه‌وه‌ی

^١ گوفاری زانکوی کویه بۆ زانسته مروفايهتی و کومه‌لایه‌تیه‌کان، به‌رگی ٩، ژماره 2 (2026)

ر‌یکه‌وتی: وه‌رگرتن 28 تهموز 2025؛ په‌سهندکردن: 14 ئه‌یلول 2025

توێژینه‌وه‌ی ر‌یکه‌راو: له 10 ئاب 2026 بۆ لۆگه‌وه‌.

ئیمه‌لی توێژهر: lashkr.hadaya@su.edu.krd

ماڵی چاپ و بڵاوکردنه‌وه © 2026 له‌شکر عه‌لی ئەکبه‌ر هیدایه، رۆژگار حه‌مدامین علی، گه‌یشتن به‌م توێژینه‌وه‌یه

کراوه‌یه‌ له‌ ژێر ر‌ه‌زامه‌ندی - CC BY-NC-ND 4.0

هرێمی کوردستان- وهک پێکتهای ریکخراوهی، ئاراستهی ئایدۆلۆجی، کارایی له حوکمرانیدا، په یوه ندییه کانی ئیوانیان، و بنکهی جهماوه رییان- کارێگه ری له سهر لایه نه جیاوازه کانی گه شه پیدانی سیاسی داده ئین. بۆ ئەم مه به سته، توێژینه وه که پشت به رێنازیکی چه ندهایه تی ده به ستیت که داتا کانی له راپرسییه کی مه پیدانی له (۳۸۴) هاوولاتی له چوار پارێزگا که ی هرێمی کوردستان (ههولێر، سلێمانی، دهوک، و هه له بجه) وه رگیراون.

رێژه وهی گه شه پیدانی سیاسی و گواسته وه به رهو دیموکراسی له ناوچه دوا- مملاتیکاندا وهک هرێمی کوردستان، رووبه رووی چه ندين ئاستهنگی پێکتهایه تی و سیاسی ده بیته وه. توێژینه وه کانی پێشوو تر، به دروستی تیشکی خستوه ته سهر کۆسپه کانی به ردهم گواسته وهی دیموکراسی له هرێمدا (Othman & Ahmed, 2021). ئەم توێژینه وه یه، وهک درێژه پیدهری هه مان باسه کان و به ئامانجی پێشکه شکردنی شیکارییه کی چه ندهایه تی ورد، هه ول ددهات به قوولی لیکۆلینه وه له یه کیک له کلیتیه تی فاکته ره کارێگه ره کانی ئەم پرۆسه یه بکات: واته کارێگه ری راسته وخۆی ره هه نده جیاوازه کانی پارتیه سیاسییه کان له سهر نیشانه دهره سه ره کییه کانی گه شه پیدانی سیاسی.

گرنگی ئەم توێژینه وه یه دوو لایه نه یه: له رووی تیۆرییه وه، به شدار ده پیت له فراوانکردنی تیکه یشتان دهرباره ی رۆلی پارتیه سیاسییه کان له پرۆسه ی گه شه پیدانی سیاسی له چوارچۆیه گواسته وه یه یه کاند. له رووی کرداریشه وه، دهرئه نجامی وا ده خاته روو که ده توائیت یاره تیدهری دارێژه رانی سیاسه ت پیت بۆ به هیزکردنی دامه زراوه و پرۆسه دیموکراتیه یه کان له هرێمی کوردستان و ناوچه هاوشیوه کانییدا.

پرسیاره سه ره کییه کانی توێژینه وه:

ئەم توێژینه وه یه هه ول ددهات وه لایمی ئەم پرسیاره سه ره کییه کانه بداته وه:

۱. پارتیه سیاسییه کان له هرێمی کوردستانی عێراق تا چه ند کارێگه رییان له سهر گه شه پیدانی سیاسی هه رتیه که هه یه؟
۲. کام ره هه ندی پارتیه سیاسییه کان (پێکته، ئایدۆلۆژیا، کارایی، په یوه ندییه کان، بنکهی جهماوه ری) به هیزترین کارێگه ری له سهر نیشانه دهره کانی گه شه پیدانی سیاسی هه یه؟

۳. فاکته ره ناوێزیکاره کان (وهک بارودۆخی تێوده وه تی، په یوه ندی له گه ل حکومه تی فیدرال، دۆخی ئابووری، و فره ی ئیتی و ئایینی) چۆن کارێگه رییان له سهر په یوه ندی ئیوان پارتیه سیاسییه کان و گه شه پیدانی سیاسی هه یه؟

۴. ئایا جیاوازی به رچاو له ئاستی گه شه پیدانی سیاسی له ئیوان چوار پارێزگا که ی هرێمی کوردستاندا بوونی هه یه؟

به دلنیا یه وه. ئەم به شه زۆر گرنگه چونکه بناغه ی تیۆری توێژینه وه که داده رێژیت. پیداجوونه وه یه کی وردمان بۆ کردوه بۆ ئەوه ی رسته کان ره وانتر و زاراوه کان ئەکادیمیه تی بن، هه روه ها سه رنجان خستوه ته سهر ریکخستنی سه رچاوه کان.

ئامانجی توێژینه وه

ئامانجی سه ره کی ئەم توێژینه وه یه بریتیه له شیکردنه وه ی کارێگه ری راسته وخۆی ره هه نده جیاوازه کانی پارتیه سیاسییه کان - وهک پێکتهای ریکخراوی، ئایدۆلۆژیا، ئەدا، په یوه ندییه کانی ئیوان پارتیه کان، و بنکهی کۆمه لایه تی - له سهر نیشانه دهره سه ره کییه کانی گه شه پیدانی سیاسی له هرێمی کوردستانی عێراق، به تاییه تی: دامه زراوه سازی، به شداریی سیاسی، ئازادییه مه ده نییه کان، سه ره وه ری یاسا، و گه شه ی کۆمه لگهی مه ده نی.

ئامانجه تاییه تیه کان بریتین له:

۱. پێوانه کردنی کارێگه ری هه ر یهک له ره هه نده کانی پارتیه سیاسییه کان (وهک کارایی، ئایدۆلۆژیا، بنکهی کۆمه لایه تی) له سهر هه ر یهک له نیشانه دهره کانی گه شه پیدانی سیاسی.

۲. دیاریکردنی به هیزترین گۆراوی پێشبینیه کی گه شه پیدانی سیاسی له ریکهی شیکردنه وه ی ریکرێشنی فره هیل.

۳. شیکردنه وه ی جیاوازی بۆچوونی به شداربووان به پێی پارێزگا، ره گه ز، و ئاستی خویندن.

۴. روونکردنه وه ی رۆلی فاکته ره ناوێزیکاره کان (وهک په یوه ندی له گه ل حکومه تی فیدرال و بارودۆخی ئابووری) له ئیوان پارتیه کان و گه شه پیدانی سیاسی.

2. پیداجوونه وه ی ئەده بیات و چوارچۆیه تیۆری

2.1 پارتیه سیاسییه کان و گه شه پیدانی سیاسی: دیدگاهی تیۆری

چه مکی گه شه پیدانی سیاسی

گه شه پیدانی سیاسی ئامازیه بۆ ئەو پرۆسه یه کی سیسته مه سیاسییه کان له ریکه یه وه گۆرانکاری پێکتهایه تی و کارایی (functional) به خۆیا نه وه ده بین. ئەم چه مکه چه ندين ره هه ندی سه ره کی له خۆده گریت، وهک: فراوانکردنی مافه سیاسییه کان، بنیادانی دامه زراوه ی سیاسی به هیز و وه لآمده ره وه، زیادبوونی به شداریی جهماوه ری، حوکمرانی باش، و له کۆتاییدا پته وکردنی سیسته می دیموکراسی. (Almond & Powell, 1966, I. 43)

په یوه ندی ئیوان پارتیه سیاسییه کان و گه شه پیدانی سیاسی له ریکهی چه ندين دیدگاهی تیۆری جیاوازه وه شیکراوه ته وه. کۆمه لناسی سیاسی چوارچۆیه کی به سوود بۆ تیکه یشتن له م په یوه ندییه دابین ده کات، چونکه تیشک ده خاته سهر کارلیکی ئیوان دامه زراوه سیاسییه کان، پێکته گه شه پیدانییه کان، و پرۆسه کانی گۆرانی سیاسی. (Stansfield, 2023)

ئەده بیاتی زانستی چه ندين ره هه ندی سه ره کی پارتیه سیاسییه کان دیاری ده کات که کارێگه رییان له سهر گه شه پیدانی سیاسی هه یه:

ئاراسته ی ئایدۆلۆجی جۆری سیاسه ته کان و شیوازه کانی حوکمرانی دیاری ده کات (Natali, 2021, I. 90).

پێکتهای ریکخراوه ی پارت کارێگه ری له سهر دیموکراسی ناوخۆی و شیوازی باریادان هه یه. (Leezenberg, 2023, 345)

پارتیه سیاسییه کان چه ندين ئەرکی بنه رقی له سیسته مه دیموکراتیه کاند ئەنجام ده دن، له واته: کۆکردنه وه و دهرپینی به رژه وه ندییه کان، پێکه یاندنی کادری سیاسی، دارشتنی سیاسه تی گشتی، و پێکتهانی حکومه ت. (Khalil, 2024) له چوارچۆیه قوناخی گواسته وه ی دیموکراتیدا، پارتیه کان رۆلێکی گرنگ له چه سپاندنی نۆر مه دیموکراتیه یه کان، هاندانی هاوولاتیان بۆ به شداریی، و بنیادانی دامه زراوه کانی ده وه لته دا ده گێرن (Bengio, 2022, 70-120).

ئەم ئەرکانه دا به شیوه یه کی به رچاو له سیسته میکه وه بۆ سیسته میکی تر جیاوازه.

بنکهی کۆمه لایه تی (جهماوه ری) پارتیه کان کارێگه ری له سهر ئاستی وه لآمده وه یان بۆ داواکارییه کانی خه لک و توانایان بۆ جولا ندنی سیاسی داده ئیت (Chatham

House, 2023).

(Policy, 2024).

په یوه نډی تیوان هم دوو پارت به قوناعی ئالوزی هاوکاری و ململانی گوزهری کردووه. شهری ناوخوپی سالانی نهو دهه کان بووه هوی دروستیوونی دوو ئیداره یی (پارتی له ههولیر و دهوک، و یه کیتی له سلێانی) (الهاسی، ۲۰۲۴). هه چه نه ده دوی سالی ۲۰۰۳ ههولنی یه کگرتنهوی ئیداری درا، به لام دابه شبوونه سیاسی و جوگرافیه کان تا راده یه کی زور به رده وامن و کاریگه ریی راسته وخویان له سهر پرۆسه ی حوکمرانی و گه شه پیدان هه یه. (Rudaw, 2025)

2.4 فاکتوره تیوه ندگیره کان Mediating Variable

په یوه نډی تیوان پارتیه سیاسییه کان و گه شه پیدانی سیاسی له ههریمی کوردستان له ژیر کاریگه ریی چه ندین فاکتهری تیوه ندگیره یه که شیواز و ئاراسته یی هم په یوه نډیه دیاری ده که ن: بارودوخی تیوه ده ولتی و ههریمی: جیو پوله تیکی ناوچه که و پشیتوایی دهره کی کاریگه ریی بهرچاویان له سهر هه لسوکه وت و ستراتژییه کان پارتیه کوردیه کان هه یه (سه نته ری لیکوئینه وهی ستراتجی کوردستان، ۲۰۲۴). په یوه نډی له گه ل حکومتی فیدرال: شیوازی په یوه نډیه کان تیوان ههولیر و به غدا کاریگه ریی راسته وخوی له سهر ئاستی سه ره یه خویی سیاسی و ئه و سه رچاوانه هه یه که له به رده ستی ده سه لاتدارانی ههریمدان (مرکز الحزيرة للدراسات، ۲۰۲۴). فاکتهره ئابورییه کان: ئابوری ههریم که به شیهو یه کی سه ره کی پشت به دهاقی نه وت و دامه زرانندی که رقی گشتی ده به سستیت، چوارچیه یی هاندان و سنوردارکده سیاسییه کان بۆ پارتیه کان دیاری ده که ت (ئه حمده، ۲۰۲۴). فره یی ئیتی و ئایینی: بوونی ینکهاته یی جیاوازی نه ته وهی و ئایینی له ناو ههریمدا، کاریگه ریی له سهر پرسه کان نوینه رایه تی و گشتگیریی سیاسی داده نیت (که ریم، ۲۰۲۳).

2.5 بۆشایی توێژینه وه و به شداری زانستی

سه ره یی بوونی ئه ده بیاتیکی ده لئه مه ند له سهر سیاست و حوکمرانی له ههریمی کوردستان، هیشتا بۆشاییه کی زانستی بهرچا له بواری توێژینه وهی چه ندایه تیدا هه یه که به شیهو یه کی سیستاتیک کاریگه ریی پارتیه سیاسییه کان له سهر گه شه پیدانی سیاسی بپویتی. زۆره یی توێژینه وه کان ییشو له سهر هم بابه ته چۆنا یه یی بوون و زیاتر تیشکیان خستوه ته سه ر گیرانه وه میژوویه کان یان شیکاری دامه زراوه یی، نه ک تاقیکردنه وهی په یوه نډیه هۆکارییه کان له ریه کی داتاوه (Al-Monitor, 2025).

هم توێژینه وه یه هه ول ده دات هم بۆشاییه پر بکاته وه له ریه کی به کارهینانی رینازیکی چه ندایه تی بۆ پێوانه کردنی کاریگه ریی ره هه نده جیاوازه کان پارتیه کان له سهر نیشاندهره دیاریکراوه کان گه شه پیدانی سیاسی. به له بهرچا وگرتنی فاکتهره ناوێکاره کان و شیکردنه وهی به راوردکاری تیوان پارێزگاکان، هم کاره تیه گه بشتیتیکی وردتر و به لگه محوره تری له باره یی هم په یوه نډیه ئالوزه وه پشیکه ش ده که ت.

3. میتودۆلۆژی توێژینه وه

3.1 دیزاینی توێژینه وه

هم توێژینه وه یه پشت به رینازیکی چه ندایه تی (Quantitative Method)

کاری (Performance) پارت له کاتی ده سه لاتدا راسته وخو کار ده که نه سه ر مه تانه یی گشتی و شه رعییه تی سیسته مه که (International Crisis Group, 2024).

په یوه نډیه کان تیوان پارتیه کان کاریگه ریی بهرچاویان له سهر سه قامگیریی سیاسی و پرۆسه ی چه سپاندنی دیموکراسی هه یه. (Saeed, 2025)

2.2 گه شه پیدانی سیاسی له کومه لگه دوی- ململانیکاندا

گه شه پیدانی سیاسی له و کومه لگایانه یی که قوناعی دوی- ململانی تیده په رین، روپوه رووی کومه لیک ئالنگاری تایه ت ده پته وه، وه ک لاوازی دامه زراوه کان، دابه شبوونی قوونی کومه لایه تی، و میراتی توندوتیژی (بالتی، ۲۰۲۲: ۴۵). له جۆره دۆخانه دا، گه شه پیدانی سیاسی نه ک ته نها پرۆسه ی به دیموکراسیکردن، به لکو هاوکه ت پرۆسه کان ده ولته تسازی، ناشته وایی نیشته یی، و بنیادانی ده سه لاتیه کی شه رعی له خۆ ده گرت (عبد الرحمن، ۲۰۲۳).

ئه ده بیاتی تایه ت به م بواره جه ت له سهر چه ند نیشاندهریکی سه ره کی ده که ته وه بۆ هه لسه نگاندنی گه شه پیدانی سیاسی له دۆخی دوی- ململانی: دامه زراوه سازی (Institutionalization) بنیادانی ینکهاته یی حوکمرانی کاریگه ر، شه فاف و لیرسراو.

به شداری سیاسی (Political Participation) که خۆی له به شداریکردن له هه لئاردن و داینگردنی نوینه رایه تی دابه ره وانه بۆ سه رجه م گروویه کان ده بیته وه. ئازادییه مه دنییه کان (Civil Liberties) پاراستنی مافه بنه رته ییه کان وه ک ئازادی راده برین، کوپوونه وهی ئاشتیانه، و دامه زرانندی ریکخراو. سه ره وری یاسا (Rule of Law) مسۆگه رکردنی سه ره یه خویی ده سه لاتی دادوه ری و مامه له ی یه کسان له گه ل هه مووان له به رده م یاسادا.

گه شه ی کومه لگه ی مه دنی (Civil Society Development) گه شه کردنی ریکخراوه نا حکومیه سه ره یه خۆکان و فراوانوونی به شداری مه دنی (الزیدی، محمه د، ۲۰۲۳: ۷۸-۹۵).

2.3 چوارچیه ی سیاسی ههریمی کوردستان

گۆره یی سیاسی ههریمی کوردستان به شیهو یه کی سه ره کی له ژیر بالاده ستی دوو پارتی میژوویدا یه: پارتی دیموکراتی کوردستان (PDK) و یه کیتی نیشته یی کوردستان (YNK). هم دوو پارتیه له بزوته وهی رزگارخوازی کوردیه وه سه ریان هه لداوه و بۆ ماوه یه کی درێژ سه رکایه تییه خه باتیان بۆ به ده سه تپێانی مافه نه ته وه ییه کان کردووه. (Kurdistan Parliament, 2025) له دوی راپه رینی سالی ۱۹۹۱ هه، هم پارتانه به رتیه به رایه تییه ههریمیان کردووه، که هم پرۆسه یه به قوناعی جیاوازی ململانی و ریکه که وتی دابه شکردنی ده سه لاتدا تیه په وه (القره داغی، ۲۰۲۱).

له سالانی دواتر دا، هیزی سیاسی نوی سه ریان هه لدا، له وانه بزوته وهی گۆران، پارتیه ئیسلامیه کان، و چه ندین پارتی بچو وکتری تر، که بوونه هوی دروستیوونی ژینگه یه کی سیاسی فره چه شتر (عبدوللا، ۲۰۲۲). سه ره یی هم گۆرانکاریانه، پارتی دیموکراتی کوردستان و یه کیتی نیشته یی کوردستان هیشتا وه ک دوو هیزی سه ره کی له گۆره پانه که دا ماونه ته وه و کوئترۆلی زۆره یی دامه زراوه و سه رچاوه سه ره کییه کان ههریمیان کردووه (Washington Institute for Near East

ده‌به‌ستیت بۆ شیکردنه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی نێوان پارتیه‌ سیاسیه‌کان و گه‌شه‌پێدانی سیاسیه‌ له‌ هه‌ری ئێکدا کوردستانی عێراق. دیزاینی توێژینه‌وه‌که‌ وه‌سف-شیکاری (Descriptive-Analytical) یه‌، که‌ تێیدا داتای کۆکراوه‌ له‌ رێکه‌ی راپرسییه‌وه‌ به‌کارده‌هێزیت بۆ تاقیکردنه‌وه‌ی ئه‌و گریمانانه‌ی که‌ په‌یوه‌ندی نێوان گۆراوه‌کان ڕوون ده‌کهنه‌وه‌.

3. 2 کۆمه‌لگه‌ی ئاماری و نمونه‌ی توێژینه‌وه‌

کۆمه‌لگه‌ی ئاماری توێژینه‌وه‌که‌ پێکدێت له‌ سه‌رحه‌م هاوولاتیانی ته‌مه‌ن (۱۸) ساڵ و سه‌رووتر که‌ نیشته‌جێی چوار پارێزگا سه‌ره‌کیه‌که‌ی هه‌ری ئێکدا کوردستان: هه‌ولێر، سلێمانی، ده‌وک، و هه‌له‌بجه‌. به‌ینی خه‌مڵاندنه‌ نافه‌میه‌یه‌کانی ساڵی ۲۰۲۴، ژماره‌ی دانیشتوانی ته‌م کۆمه‌لگه‌یه‌ نزیکه‌ی (۳,۵۰۰,۰۰۰) که‌سه‌ که‌ ته‌مه‌نیان له‌سه‌رووی ۱۸ ساڵه‌وه‌یه‌.

بۆ دیاریکردنی قه‌باره‌ی نمونه‌، هاوکێشه‌ی کۆکران (Cochran's Formula) به‌کارهێنرا، به‌ له‌به‌رچاوترین ئاستی دنیایی ۹۵% و په‌راویزی هه‌له‌ی ۵% له‌سه‌ر ته‌م بنه‌مایه‌، قه‌باره‌ی نمونه‌ به‌ (۳۸۴) که‌س دیاری کرا. نمونه‌وه‌رگرتی هه‌ر په‌مێکی چێندار (Stratified Random Sampling) به‌کارهێنرا بۆ دانیابوون له‌ نوێنه‌رایه‌تیکردنی دادپه‌روه‌رانه‌ی پارێزگا، رده‌گه‌ز، گروپی ته‌مه‌ن، و ئاستی خۆیندن. دابه‌شبوونی نمونه‌که‌ به‌سه‌ر پارێزگاکاندا به‌م شێوه‌یه‌ بوو:

هه‌ولێر: ۱۴۰ به‌شداربوو (۳۶.۵%)

سلێمانی: ۱۳۵ به‌شداربوو (۳۵.۲%)

ده‌وک: ۸۵ به‌شداربوو (۲۲.۱%)

هه‌له‌بجه‌: ۲۴ به‌شداربوو (۶.۲%)

3. 3 گۆراوه‌کانی توێژینه‌وه‌ و پێوانه‌کردن

گۆراوه‌ سه‌ره‌خۆکان: ربه‌هنده‌کانی پارتیه‌ سیاسیه‌کان
پێکهاته‌ی پارت:

ئاستی دیموکراسی ناوخۆیی.

شه‌فافیه‌تی له‌ بڕیاردا.

خولانه‌وه‌ی ده‌سته‌بۆیر (elite circulation) له‌ناو سه‌رکرده‌یه‌تی پارتدا.

ئایدۆلۆژیای پارت:

ڕوونی ئاراسته‌ی ئایدۆلۆجی.

نه‌رمی ئایدۆلۆجی و کراوه‌ی به‌رووی گۆرانکاریدا.

پابه‌ندبوون به‌ بنه‌ما دیموکراتیه‌یه‌کان له‌ په‌یره‌وی پارتدا.

کارایی پارت:

وه‌لامدانه‌وه‌ بۆ داواکارییه‌کانی خه‌لک.

ڕۆڵی پارت له‌ بنیادنانی دامه‌زراوه‌ نیشته‌انییه‌کان.

سه‌رکه‌وتن له‌ جێبه‌جێکردنی به‌رنامه‌ سیاسی و خه‌مه‌تگوزارییه‌کان.

په‌یوه‌ندییه‌کانی نێوان پارتیه‌کان:

ئاستی هاوکاری و هه‌ماهه‌نگی نێوانیان.

بوونی کێڕکێی سیاسیه‌ ته‌ندروست.

قوڵی مملاتی و ناخۆکی نێوان پارتیه‌کان.

بنکه‌ی کۆمه‌ڵایه‌تی پارتیه‌کان:

ئاستی به‌شداری جهموهر له‌ چالاکییه‌کانی پارتدا.

ئاستی مه‌تانه‌ی گشتی به‌ پارتیه‌کان.

توانای پارتیه‌کان بۆ نوێنه‌رایه‌تیکردنی چین و توێژه‌ جیاوازه‌کان.

گۆراوه‌ پاشکۆکان: نیشانه‌ده‌رکانی گه‌شه‌پێدانی سیاسیه‌

دامه‌زراوه‌سازی: (Institutionalization)

پته‌وی و کاریگه‌ری پێکهاته‌ یاسایی و کارگیریه‌کان.

ئاستی سه‌ره‌خۆیی دامه‌زراوه‌ سیاسیه‌کان (په‌رله‌مان، حکومه‌ت، دادگاگان).

جێگیر و به‌رده‌وامی کارکردنی دامه‌زراوه‌کان.

به‌شداری سیاسیه‌: (Political Participation)

رێژه‌ی به‌شداریکردن له‌ هه‌له‌بژاردنه‌کاندا.

دادپه‌روه‌ری له‌ نوێنه‌رایه‌تی سیاسیه‌ گروپی جیاوازه‌کان.

ئاستی به‌شداری ژنان، گه‌نجان، و که‌مینه‌کان له‌ سیاسه‌تدا.

ئازادییه‌ مه‌دنییه‌کان: (Civil Liberties)

ئاستی ئازادی راده‌برین و ئازادی میدیاکان.

ئازادی کۆبوونه‌وه‌ی ئاشتیانه‌ و رێکخراو بوون.

پارێزراوی مافه‌کانی هاوولاتیبوون.

سه‌روهری یاسا: (Rule of Law)

سه‌ره‌خۆیی ده‌سه‌لاتی دادوه‌ری.

یه‌کسانی هه‌مووان له‌به‌رده‌م یاسادا.

کاریگه‌ری هه‌له‌کانی ڕووبه‌رووبوونه‌وه‌ی گه‌نده‌لی.

که‌شه‌ی کۆمه‌لگه‌ی مه‌دنی: (Civil Society Development)

ژماره‌ و فره‌چه‌شینی رێکخراوه‌ ناخکومیه‌یه‌کان.

ئاستی سه‌ره‌خۆیی کۆمه‌لگه‌ی مه‌دنی له‌ پارتیه‌ سیاسیه‌کان.

کاریگه‌ری کۆمه‌لگه‌ی مه‌دنی له‌سه‌ر دارشتنی سیاسه‌تی گشتی.

گۆراوه‌ ناوێنکاره‌کان: (Mediating Variables)

ته‌م توێژینه‌وه‌یه‌ چوار گۆراوی ناوێنکاری سه‌ره‌کی له‌به‌رچاو ده‌گریت بۆ شیکردنه‌وه‌ی میکانیزمی کاریگه‌ری نێوان پارتیه‌ سیاسیه‌کان و گه‌شه‌پێدانی سیاسیه‌:

باردۆخی نێوده‌وله‌تی و هه‌ری:

ئاستی په‌یوه‌ندییه‌کانی هه‌ر ته‌م له‌گه‌ڵ ولاتی دراوسێ.

کاریگه‌ری پێشاته‌ هه‌ر ته‌میه‌کان (بۆ نمونه‌: دۆخی سووریا، مملاتیکی ناوچه‌که‌).

ئاست و جۆری پشتیوانی نێوده‌وله‌تی بۆ هه‌ری کوردستان.

په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ حکومه‌تی فیدرالی:

ئاستی گرزی و ناخۆکی سیاسیه‌ و یاسایی له‌گه‌ڵ به‌غدا.

بوونی هاوکاری و هه‌ماهه‌نگی ستراتیجی له‌گه‌ڵ حکومه‌تی فیدرالی.

ئاستی سه‌ره‌خۆیی هه‌ر ته‌م له‌ بڕیاردانی سیاسیه‌ و ئابووریدا.

فاکته‌ره‌ ئابووریه‌یه‌کان:

دۆخی گشتی ئابووری هه‌ری کوردستان.

راده‌ی پشت به‌ستن به‌ داهاقی نه‌وت.

ئاستی که‌شه‌ی ئابووری هاوسه‌نگ و فره‌چه‌شن.

فره‌چه‌شینی ئیتی و ئایینی:

شێوازی نوێنه‌رایه‌تی سیاسیه‌ پێکهاته‌ ئیتی و ئایینییه‌کان.

بوونی گرزی یان پێکه‌وه‌ژانی ئاشتیانه‌ له‌ نێوان پێکهاته‌کاندا.

ئاستی به‌کپارچه‌ی و هه‌ستی هاوولاتیبوونی هاوبه‌ش.

لهم بهشەدا، دەرئەنجامە سەرەکیەکانی توێژینەوهکە دەرخێنەرۆو، کە لە شیکردنەوهی ئەو داتایانەوه بەدەست هاتوون کە لە ڕێگەی پرسیارنامەوه کۆکراونەتەوه.

4. لایەنی مەیدانی توێژینەوهکە

4.1 تايهتەنديه ديۆگرافيهکانی نمونه

نمونهی توێژینەوهکە لە (384) بەشداربوو لە چوار پارێزگاکە هەریەک کوردستان، ڕێکدێت. خشتە (1) دابەشبوونی نمونەکە بەپێی تايهتەنديه ديۆگرافيه سەرەکیەکان نیشان دەدات.

خشتە (1)

تايهتەنديه ديۆگرافيهکانی نمونهی توێژینەوه

پێژەری سەدی	ژمارە فریکوئەنسی	پۆلێن	تايهتەنديه
36.50%	140	هەولێر	پاریزگا
30.20%	135	سڵێانی	
22.10%	85	دھوک	
6.20%	24	هەلەبجە	
54.20%	208	نێر	رەگەز
45.80%	176	مێ	
35.20%	135	18-29	گروپی تەمەن
37.00%	142	30-42	
19.80%	76	43-55	
8.00%	31	56 سال و زیاتر	
10.10%	58	ناوەندی	ئاستی خوێندن
29.90%	115	دوئاوەندی	
40.10%	154	بەکالۆریۆس	
14.90%	57	خوێندنی بالا	
89.10%	342	کورد	نەتەوه
4.70%	18	تورکان	
3.10%	12	ئاشووری/کلدان	
2.10%	8	عەرەب	
1.00%	4	هیت	

شیکردنەوهی خشتە (1): خشتەکە چەند تايهتەنديهکی گرنکی نمونەکە دەرەخات:

ئەم خشتەیه داتای نمونەیهکی ئاماری لە پۆله جیاوازهکاندا (پاریزگا، رەگەز، گروپی تەمەن، ئاستی خوێندن و نەتەوه) نیشان دەدات. کۆی گشتی ژمارەکی سەانی ئەم نمونەیه 384 کەسە (ئەمە دەتوانرێت پشتڕاست بکێتەوه بە کۆکردنەوهی فریکوئەنسیەکانی هەر پۆلیک، بۆ نمونە $140 + 135 + 85 + 24 = 384$ بۆ پارێزگاکان).

لە خوارەوه شیکاری ئەم داتایانە دەخەمەرۆو:

1. دابەشکردنی پارێزگاکان:

* هەولێر زۆرترین پشکی لەم نمونەیدا هەیە بە 140 کەس (36.50%). ئەمە

3.4 کەرەستە و شتێوازی کۆکردنەوهی داتا

داتاکان لە ڕێگەی پرسیارنامەیهکی دارپێژراو لەلایەن توێژەرۆوه کۆکراونەتەوه. پرسیارنامەکە لە (50) پێکدێت کە بەسەر پێنج بەشی سەرەکیدا دابەش کراون: زانیاری دیۆگرافی: (5) پرسیار

هەلەسەنگاندنی رەهەندەکانی پارتە سیاسیهکان: (15) پرسیار

هەلەسەنگاندنی نیشانەدەرەکانی گەشەپێدانی سیاسی: (15) پرسیار

هەلەسەنگاندنی فاکتەرە ناوێرکارەکان: (10) پرسیار

پرسیاری کراو: (5) پرسیار بۆ بەدەستپێنانی تیروانینی قوولتر.

پێکدەکانی پرسیارنامەکە لەسەر بنەمای پێنجرە خاڵی لیکەرت (5-Point Likert Scale) دارپێژراو (لە 1 = "زۆر نازیم" تا 5 = "زۆر ڕازیم"). بۆ

دلتیابوون لە رەوايي ناوەرۆک (Content Validity)، پرسیارنامەکە خرایە بەردەم (10) پێسپۆری بۆاری زانسته سیاسیهکان و کۆمەڵناسی. جیگیري

(Reliability) پرسیارنامەکەش بە بەکارهێنانی هاوکۆلکەیی ئەلفای کرۆنباخ (Cronbach's Alpha) تاقیکرایەوه، کە بەهای هاوکۆلکەکە بۆ سەرچەم

گۆراوەکان لە سەرۆوی (0.7) بوو، ئەمەش ئاماژەیه بۆ ئاستینکی بەرزى جیگیري.

3.5 شتێوازهکانی شیکردنەوهی داتا

بۆ شیکردنەوهی داتاکان، دوو جۆر ئاماری سەرەکی بەکارهێنران:

ئاماری وەسفی: (Descriptive Statistics) وەک دووبارەبوونەوه

(Frequency)، پێژەری سەدی، ناوەند (Mean)، و لادانی پێوانەیی (Standard Deviation) بۆ وەسفکردنی تايهتەنديهکانی نمونەکە و گۆراوەکان.

ئاماری دەرئەنجامی: (Inferential Statistics)

هاوکۆلکەیی پەيوەندیی پیرسن: (Pearson Correlation) بۆ پێوانەکردنی هیز و

ئاراستەیی پەيوەندیی نێوان گۆراوەکان.

پێگرتیشی فرەهێلی: (Multiple Regression) بۆ دیاریکردنی کاریگەری گۆراوه

سەرەخۆکان لەسەر گۆراوی پاشکۆ.

شیکردنەوهی رێرەوه (Path Analysis) و مۆدێلکردنی هاوکیشەیی پیکهاتەیی

(SEM) بۆ تاقیکردنەوهی رۆلی گۆراوه ناوێرکارەکان:

شیکردنەوهی جیاوازی: (ANOVA) بۆ بەراوردکردنی جیاوازی نێوان پارێزگاکان.

بۆ ئەنجامدانی شیکاریهکان، سۆفتوێرە ئاماریهکانی SPSS (v. 28) و AMOS (v. 26)، هەرۆه MS Excel (2023) بۆ دروستکردنی خشتە و گرافەکان

بەکارهێنران.

رەچاوکردنە ئەخلاقیهکان

لە سەرچەم قۆناغەکانی توێژینەوهکەدا، پابەندی تەواو بە بنەما ئەخلاقیهکانی

توێژینەوهی زانستی کراو:

پێزانمەندی ئاگادارانە (Informed Consent): لە سەرچەم بەشداربووان وەرگیرا.

نەپنێاریزی (Confidentiality): زانیاریه کەسیهکانی بەشداربووان بە تەواوی

پارێزراون.

مافی کێشانهوه: بەشداربووان ئازاد بوون لەوهی لە هەر قۆناغیکدا لە توێژینەوهکە

بکشینەوه.

بیلایهیی توێژەر: دوورکەوتنەوه لە لایهنگری سیاسی لە کاتی دارپشتی پرسیارەکان،

کۆکردنەوه، و شیکردنەوهی داتاکاندا.

سیاسیه‌یه‌کان)، گۆڤاوه پاشکۆکان (نیشانده‌ره‌کانی گه‌شه‌پێدانی سیاسی)، و گۆڤاوه ناوێزیکاره‌کان نیشان دهدات.

خشته‌ی (۲)

ناماری و هسفی گۆڤاوه‌کانی توێژینه‌وه

گۆڤاوه	ناوه‌ندی ژمێره‌ی	لادانی پێوانه‌ی	که‌مترین	به‌رزترین
گۆڤاوه سه‌ربه‌خۆکان				
پێکهاته‌ی حزب	۲.۸۷	۰.۹۲	۱	۵
ئایدۆلۆژیای حزب	۳.۱۲	۰.۸۸	۱	۵
ئه‌دای حزب	۲.۶۵	۱.۰۵	۱	۵
په‌یوه‌ندی ئیوان حزبه‌کان	۲.۴۳	۰.۹۷	۱	۵
بنکە کۆمه‌لایه‌تی حزبه‌کان	۲.۹۱	۰.۸۵	۱	۵
گۆڤاوه پاشکۆکان				
بونیادانی دامه‌زراوه‌ی	۲.۷۸	۰.۹۴	۱	۵
به‌شداری سیاسی	۳.۲۴	۱.۰۲	۱	۵
ئازادییه‌ مەدەنییه‌کان	۳.۰۵	۱.۱	۱	۵
سه‌روه‌ری یاسا	۲.۶۲	۰.۹۸	۱	۵
گه‌شه‌پێدانی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی	۲.۹۵	۰.۸۹	۱	۵
گۆڤاوه ئیوه‌ندگه‌کان				
بارودۆخه ئیوه‌ندگه‌کان	۳.۱۸	۰.۸۷	۱	۵
په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ حکومه‌تی	۲.۵۴	۱.۱۲	۱	۵
ناوه‌ندی				
هۆکاره ئابورییه‌کان	۲.۳۷	۰.۹۵	۱	۵
فره‌هه‌شنی نه‌ته‌وه‌ی-ئایینی	۳.۴۲	۰.۷۸	۱	۵

ده‌ره‌نجامه وه‌سفیه‌یه‌کان دیدیکی گشتی له‌سه‌ر تێڕوانینی هاوولاتیان نیشان دده‌ن: **هه‌لسه‌نگانی گشتی**: به‌شیوه‌یه‌کی گشتی، به‌شدارییوان هه‌لسه‌نگاندتیکه‌ی تیکه‌لایوان هه‌یه. زۆریه‌ی ناوه‌نده‌کان له‌ ده‌وری خاڵی ناوه‌ندی پێوه‌ره‌که (۳.۰) ده‌خولینه‌وه، به‌لام هه‌ندیک گۆڤاوه به‌شیوه‌یه‌کی به‌رچاو نه‌رێنێت یان نه‌رێنێت هه‌لسه‌نگیندراون.

هه‌لسه‌نگاندنی پارتە سیاسیه‌یه‌کان:

نه‌رێنێت لایه‌ن: "ئایدۆلۆژیای پارت" به‌رزترین ناوه‌ندی هه‌یه (۳.۱۲)، که‌ له‌وانه‌یه ئاماژه بێت به‌وه‌ی خه‌لک تا راده‌یه‌ک ئاراسته و ئامانجه راگه‌یه‌ندراوه‌کانی پارت‌ه‌کان قبوڵ ده‌کات یان لێیان تێده‌گات.

نه‌رێنێت لایه‌ن: "په‌یوه‌ندییه‌کانی ئیوان پارت‌ه‌کان" (۲.۴۳) و "کارایی پارت" (۲.۶۵) زمترین هه‌لسه‌نگاندنیان وه‌رگرتوه. ئه‌مه نیکه‌رانی قوولی هاوولاتیان له‌باره‌ی مملاتیی به‌رده‌وامی ئیوان پارت‌ه‌کان و لاوازی ئاستی حوکمرانی و خزمه‌تگوزارییه‌کانه‌وه نیشان دهدات.

هه‌لسه‌نگاندنی گه‌شه‌پێدانی سیاسی:

به‌رزترین ئاست: "به‌شداریی سیاسی" (۳.۲۴) و "ئازادییه‌ مەدەنییه‌کان" (۳.۰۵) تاكه دوو نیشانده‌رن که ناوه‌نده‌کانیان له‌ سه‌رووی ۳.۰ وه‌یه. ئه‌مه ئاماژه‌یه بۆ ئه‌وه‌ی که هاوولاتیان هه‌ست ده‌کەن ده‌رفه‌تی به‌شداریکردن له‌ هه‌ل‌بژاردن و ئازادی راده‌برینیان تا ئاستیک هه‌یه، سه‌ره‌رای کیشه‌کان.

زمترین ئاست: "سه‌روه‌ری یاسا" (۲.۶۲) زمترین ناوه‌ندی هه‌یه، که دیسانه‌وه

ده‌توانێت ئاماژه بێت که به‌شیک زۆری نمونه‌گرتن له‌م پارێزگایه‌دا ئه‌نجامدراوه یان ئه‌م پارێزگایه‌ ژماره‌ی دانیشتوانیکه‌ی زیاتری هه‌یه که له‌ نمونه‌گرتنه‌که‌دا په‌نگه‌داته‌وه.

* سلیانی به ۱۳۵ کەس (۳۵،۲۰٪) له‌ پله‌ی دووه‌مدايه و پشکی زۆر نزیك له‌ هه‌ولێره‌وه هه‌یه.

* ده‌وک به ۸۵ کەس (۲۲،۱۰٪) و هه‌له‌بچه به ۲۴ کەس (۶،۲۰٪) پشکی که‌مترین له‌ نمونه‌که‌دا هه‌یه. ئه‌م دابه‌شکردنه پارێزگا‌کان ده‌توانێت په‌نگه‌دانه‌وه‌ی دابه‌شبوونی راسته‌قینه‌ی دانیشتوان له‌م ناوچه‌دا بێت، یان ئه‌نجامی شیوازی نمونه‌گرتن که به‌کارهاتوه‌وه.

۲. دابه‌شکردنی په‌گه‌زی:

ئهو پیاوانه‌ی که ۲۰۸ کەسیان تێدايه (۵۴،۲۰٪) پشکیکی گه‌وره‌ترین هه‌یه له‌ ژنان (۱۷۶ کەس، ۴۵،۸۰٪) له‌م نمونه‌یه‌دا. ئه‌مه په‌نگه ئاماژه بێت بۆ به‌شداریکردنی زیاتری پیاوان له‌م لیکۆلییه‌وه‌یه‌دا، یان دابه‌شبوونی په‌گه‌زی جیاواز له‌ دانیشتوانی ئامانجا.

۳. دابه‌شبوونی گروپی ته‌مه‌ن:

گروپی ته‌مه‌نی ۴۴-۳۰ ساڵ زۆرترین فریکوینسی هه‌یه به ۱۴۲ کەس (۳۷،۰۰٪). ئه‌م گروپه به‌زۆری له‌ پرووی ئابووری و کۆمه‌لایه‌تییه‌وه چالاکترن.

هه‌روه‌ها گروپی ته‌مه‌نی ۲۹-۱۸ ساڵ که ۱۳۵ کەسیان تێدايه (۳۵،۲۰٪) پشکیکی به‌رچاوی هه‌یه، ئه‌مه‌ش ئاماژه‌یه بۆ بوونی به‌هێزی گه‌نجان.

گروپه ته‌مه‌نییه‌کانی ۵۹-۴۵ ساڵ (۷۶٪ کەس، ۱۹،۸۰٪) و ۶۰ ساڵ و سه‌رووتر (۳۱ کەس، ۸،۰۰٪) پشکیان که‌متره، ئه‌مه‌ش شتیک سروشتیه، چونکه به‌زۆری له‌گه‌ڵ زیادبوونی ته‌مه‌ن، ژماره‌ی دانیشتوانی گروپه ته‌مه‌نییه‌ گه‌وره‌کان که‌مه‌دینه‌وه.

۴. دابه‌شکردنی ئاستی خویندن:

خویندنی به‌کالۆریۆس زۆرترین پشکی له‌م نمونه‌یه‌دا هه‌یه به ۱۵۴ کەس (۴۰،۱۰٪). ئه‌مه‌ش ئاماژه‌یه بۆ ئاستیک تاراده‌یه‌ک به‌رزى خویندنی ئه‌و که‌سانه‌ی له‌م نمونه‌یه‌دا هه‌ن.

بروانامه‌ی دواوه‌نده‌ی له‌ پله‌ی دووه‌مدايه به ۱۱۵ کەس (۲۹،۹۰٪).

بروانامه‌ی ماسته‌ر و سه‌رووتر (۵۷ کەس، ۱۴،۹۰٪) و خویندنی ناوه‌ندی (۵۸ کەس، ۱۵،۱۰٪) پشکی نزیکه‌ی یه‌کسانیان هه‌یه. ئه‌م زانیاریانه ده‌توانن ئاماژه بن بۆ گرنگی خویندنی بالا له‌ دانیشتوانی ئامانج یان سروشتی توێژینه‌وه‌که، که زیاتر ئه‌و که‌سانه‌ی که خویندنی بالا‌یان هه‌یه بۆ خۆی راکی‌شاهه.

۵. دابه‌شبوونی نه‌ته‌وه‌ی:

کورد زۆریه‌ی په‌های ئه‌م نمونه‌یه پێکه‌هێن که ۳۴۲ کەسن (۸۹،۱۰٪). ئه‌مه ته‌واو لۆژیک و چاوه‌روانکراوه به‌ له‌به‌رچاوتری ئه‌وه‌ی که ئه‌م زانیاریانه په‌یوه‌ندی به‌ هه‌ری کوردستانی عێراقه‌وه هه‌یه (هه‌ولێر، سلیانی، ده‌وک، هه‌له‌بچه).

هه‌روه‌ها که‌مینه نه‌ته‌وه‌یه‌کانی وه‌ک تورکان (۱۸ کەس، ۴،۷۰٪)، ئاشووری/کلدانی (۱۲ کەس، ۳،۱۰٪) و عه‌ره‌ب (۸ کەس، ۲،۱۰٪) و ئه‌وانی دیکه (فارسی) (۴ کەس، ۱،۰۰٪) له‌م نمونه‌یه‌دا ئامادەن، به‌لام پشکیان زۆر که‌متره. ئه‌مه‌ش ئاماژه‌یه بۆ پێکهاته‌ی نه‌ته‌وه‌ی ناوچه‌ی کوردستانی عێراق.

۴. ۲. ناماری و هسفی گۆڤاوه‌کانی توێژینه‌وه

خشته‌ی ۲ ناماری و هسفی بۆ گۆڤاوه سه‌ربه‌خۆکان (په‌هه‌نده‌کانی پارت

کارایی پارت (Party Performance) وەک کیلی سەرەکی: "کارایی پارت" بەهێزترین پەيوەندى ئەرێنی لەگەڵ "دامەزرەوسازی" ($r = 0.72$) و "سەرورەری یاسا" ($r = 0.69$) ھەبە. ئەمە دەرەنجامی زۆر گرنگە و ئاماژە بەوە دەکات کە لە تێروانی ھاوولاتیاندا، توانای پارتەکان بۆ حوکمرانییەکی باش و دایبەکردنی خزمەتگوزاری، راستەوخۆ پەيوەستە بە بنیادنانی دامەزرەوی بەهێز و چەسپاندنی یاساوە. کاتی پارتەکان لە بواری کرداریدا سەرکەوتوو بن، مەتانه بە دامەزرەوکان زیاد دەکات.

بنکەى کومەلەى (Social Base) و رۆلى لە چالاککردنى کومەلە:

"بنکەى کومەلەى پارتەکان" بەهێزترین پەيوەندى لەگەڵ "گەشەى کومەلەى مەدەنى" ($r = 0.71$) و "بەشداریى سیاسى" ($r = 0.65$) ھەبە. ئەمە بە تەواوى لۆژیکی و نیشانی دەدات کە کاتی پارتەکان بنکەى کە جەماوەرى فراوانیان ھەبێت و لەناو خەلدا رەگیان داگرتايت، توانایان بۆ ھاندانی خەلک بۆ بەشداریکردن لە ھەلزاردن و چالاکى رێکخراوەى و مەدەنى زيات دەبێت.

گرنگى ینکھاتە و پەيوەندى ناوخۆى بۆ سەقامگیرى:

"ینکھاتەى پارت" و "پەيوەندىەکانى ئیوان پارتەکان" پەيوەندى بەهێزى لەگەڵ "سەرورەری یاسا" و "دامەزرەوسازی" ھەبە. بۆ نمونە، پەيوەندى ئیوان "ینکھاتەى پارت" و "سەرورەری یاسا" ($r = 0.65$) ئاماژە بەوە دەکات کە ھاوولاتیان بێیان وایە کاتی پارتەکان لەناوخۆیاندا دیموکرات و شەفاف بن، زیاتر پابەندى یاسا دەبن لە ئاستى گشتیدا. ھەرۆھا، کاتی پەيوەندى ئیوان پارتەکان باشتەر بێت، دامەزرەوکان سەقامگیرتر دەبن.

ئایدۆلۆژیا و کاریگەرى لەسەر ئازادیەکان:

"ئایدۆلۆژیاى پارت" بەهێزترین پەيوەندى لەگەڵ "ئازادیە مەدەنىەکان" ($r = 0.62$) ھەبە. ئەمەش ئەوە دەگەینێت کە کراوەى و مایرەوى ئایدۆلۆجى پارتەکان، کاریگەرى ئەرێنى راستەوخۆ لەسەر فەزای ئازادى رادەپرێن و میدیاکان ھەبە لە دیدى خەلکەو. لە ھەرامبەردا، لاوازترین پەيوەندى لەگەڵ "بەشداریى سیاسى" ($r = 0.38$) ھەبە، کە لەوانە بە ئاماژە بێت بەوەى کە خەلک زیاتر لەسەر بنەمای بەرژەوەندى و خزمەتگوزارى بەشداری دەکات نەک تەنھا دروشمى ئایدۆلۆجى.

بە گشتى، دەرەنجامەکان ئەوە دەردەخەن کە پەھەندە "کرداریەکان" (وەک کارایی و بنکەى کومەلەى) کاریگەریەکی بەهێزتر و راستەوخۆتریان ھەبە لەسەر ھەلەسەنگەندنى گەشەپێدانى سیاسى بە ھەرۆرد بە پەھەندە "ئەبستراکتەکان" (وەک ئایدۆلۆژیا). ئەم دۆزینەو پەيوەندى زەمىنە بۆ شیکاری رێکڕێش خۆش دەکات بۆ دیاریکردنى ئەوەى کە کام یەک لەم فاکتەرە تەواوانى بێشینیکردنى زیاتریان ھەبە.

٤.٤ شیکردنەوى مۆدێلى رێکڕێشنى فرەھێلى

لە چوارچێوەى ئەم توێژینەو پەيوەندى بۆ شیکردنەوى پەيوەندى ھۆکاری ئیوان گۆراوەکان، مۆدێلى رێکڕێشنى فرەھێلى (Multiple Linear Regression) بەکارھێنرا. ئامانج لەم شیکارییە، تیکەیشتنە لە چۆنەتیی کاریگەرى گۆراوە سەرەخۆکان (Independent Variables) بە تاک و بە کومەل، لەسەر گۆراوە پاشکۆکان (Dependent Variables) دەرەنجامە وردەکانى ئەم شیکارییە ئامارییە لە خشتەکانى (٤-٨) بەدواوە خراوەتەرۆو.

جەخت لەسەر نیکەرانىەکان دەکاتەو سەبارەت بە سەرەخۆى دادگاگان و یەکسانی لەبەردەم یاسادا.

ھەلەسەنگەندنى فاکتەرە ناوێرکارەکان:

ئەرێنەترین ھەلەسەنگەندن: "فرەى ئیتى-ئاینى" بە شێوەیەکی بەرچاو بەرترین ناوەندى ھەبە (٣.٤٢) کە ئاماژە بە دانپێدانانى گشتى بە بوونی ینکەوژیاى ئاشتیاوە لەتوان ینکھاتەکاندا. *** "باردۆخى ئیودەوئەتى" (٣.١٨) یش بە ئەرێنى ھەلەسەنگەندراوە، کە لەوانە بە رەنگدانەو پەيوەندى بە ھەلەسەنگەنى یت لەگەڵ کومەلگەى ئیودەوئەتى.

ئەرێنەترین ھەلەسەنگەندن: "فاکتەرە ئابوریەکان" (٢.٣٧) بە شێوەیەکی بەرچاو نزمترین ھەلەسەنگەندى ھەبە، کە رەنگدانەو پەيوەندى راستەوخۆى قەیرانە ئابوریەکان، ینکاری و دۆخى خراپى گوزەرانى ھاوولاتیانە.

جیاوازی بۆچوونەکان (لادانى پێوانەى):

لادانە پێوانەى بەرزەکان، بەتایبەت بۆ گۆراوەکانى وەک "ئازادیە مەدەنىەکان" (١.١٠) و "پەيوەندى لەگەڵ حکومەتى ناوەند" (١.١٢)، ئاماژە بە ئەوەى کە بۆچوونى بەشداریوان لەسەر ئەم پەرسانە زۆر دابەش بووە و یەگرتوو نیە. لە ھەرامبەردا، "فرەى ئیتى-ئاینى" کەمترین لادانى پێوانەى ھەبە (٠.٧٨)، کە ئاماژە بە بۆ بوونی کۆدەنگیەکی زیاتر لەسەر ئەم بابەتە.

باشترینە. شیکردنەو پەيوەندى کورت و پوخت بۆ خشتەى پەيوەندىەکان کەردووە کە خالە سەرەکیەکان دەستپێشان دەکات. من ئیستائەو شیکارییەى تو فراوانتر دەکەم و لە چوارچێوەى ئەکادیمی رێکۆینکتردا دايدەپێژمەو کە خۆینەر بە تەواوى لە گرنگى دەرەنجامەکان تیکات.

٤.٣ شیکردنەوى پەيوەندى (Correlation Analysis)

بۆ پێوانەکردنى ھیز و ئاراستەى پەيوەندى ئیوان رەھەندەکانى پارتە سیاسییەکان (گۆراوە سەرەخۆکان) و نیشاندەرەکانى گەشەپێدانى سیاسى (گۆراوە پاشکۆکان)، ھاوکۆلەى پەيوەندى پێرسن (Pearson Correlation) بەکارھێنرا. خشتەى (٣) ئەنجامى ئەم شیکارییە نیشان دەدات.

خشتەى ٣: پەيوەندى ئیوان گۆراوە سەرەخۆ و پاشکۆکان

پەيوەندى سەرەخۆ	پەيوەندى پاشکۆ	پەيوەندى ئیوان	پەيوەندى گۆراوە	پەيوەندى پاشکۆ	پەيوەندى گۆراوە
پەيوەندى سەرەخۆ	پەيوەندى پاشکۆ	پەيوەندى ئیوان	پەيوەندى گۆراوە	پەيوەندى پاشکۆ	پەيوەندى گۆراوە
٠.٦٨**	٠.٤٢**	٠.٥٧**	٠.٦٥**	٠.٥٩**	٠.٥٩**
٠.٤٥**	٠.٣٨**	٠.٦٢**	٠.٤١**	٠.٥٢**	٠.٥٢**
٠.٧٢**	٠.٥٨**	٠.٦٤**	٠.٦٩**	٠.٦٧**	٠.٦٧**
٠.٦١**	٠.٤٧**	٠.٥٣**	٠.٥٨**	٠.٤٩**	٠.٤٩**
٠.٥٤**	٠.٦٥**	٠.٤٨**	٠.٥٢**	٠.٧١**	٠.٧١**

تێبینى: ** ئاماژە بە بۆ گرنگى ئامارى لە ئاستى ($p < 0.05$, $**p < 0.01$) خشتەى (٣) بە روونى نیشانی دەدات کە پەيوەندىەکی ئەرێنى و ئامارى مانادار لە ئیوان سەرچەم رەھەندەکانى پارتە سیاسییەکان و سەرچەم نیشاندەرەکانى گەشەپێدانى سیاسیدا بوونی ھەبە. ئەمەش گریمانە سەرەکیەکی توێژینەو کە پشترست دەکاتەو. وردەکاری دەرەنجامەکان بەم شێوەیەن:

خىشتەى (۴)

پوختەى دەرەنجامەكانى مۇدىلى رېگىرېشنى فرەھىلى بۇ يېشىنىكىردنى گۇڭقارۋى
"دامەزراۋەسازى" لە رېگەى گۇڭقارۋە سەرەخۇكانەۋە

مانادارى	t	ھەلەى پىئوانەى	ھاۋكۈلكەى بىتتا	گۇڭقارۋى سەرەخۇ
۰	۶.۴	۰.۰۵	۰.۳۲	پىنكەتەى حزب
۰.۰۲	۲.۳۳	۰.۰۶	۰.۱۴	ئايدۇلۇزىاى حزب
۰	۹.۵	۰.۰۴	۰.۳۸	ئەداى حزب
۰	۵	۰.۰۵	۰.۲۵	پەيۋەندى ئىۋان حزبەكان
۰.۰۰۳	۳	۰.۰۶	۰.۱۸	بىكەى كۈمەلەيتىى حزبەكان

تېئېنى: ھاۋكۈلكەى بىتتا $0.3 > (\beta)$ پەيۋەندىيەكى بەھىز، ۰.۳-۰.۲، ناۋەند، و < 0.2 لاۋاز دىارى دەكات. بەھى ۰ $\beta >$ پەيۋەندى ئەرئىتى، و 0 < نەرئىتى دىارى دەكات. ھەموو بەھايەكانى $p < 0.05$ مانادارى ئامارىيە ھەيە.

دەرەنجامەكانى مۇدىلى رېگىرېشەكە ئامازە بەۋە دەكەن كە مۇدىلەكە توانايەكى بەرزى ھەيە بۇ پروۋىكىردنەۋەى گۇڭقارۋەسازى گۇڭقارۋى پاشكۇ، وەك لە بەھاكى $(R^2=0.68)$ ، $(Adjusted\ R^2=0.67)$ ، $(F=159.72)$ ئاستى مانادارى $p < 0.001$ دەرەكەۋەى. ئەمەش واتە بە نىزەكى ۶۷٪ گۇڭقارۋەسازى گۇڭقارۋى پاشكۇ لە رېگەى گۇڭقارۋە سەرەخۇكانى تۇيۇنەۋەكەۋە پروۋى دەكرىتەۋە.

شىكارىيەكە دەيسەلمىنىت كە ھەر پىنچ گۇڭقارۋە سەرەخۇكە: (پىنكەتەى حزبى، ئايدۇلۇزىاى حزبى، ئەداى حزبى، پەيۋەندى ئىۋان حزبەكان، و بىكەى كۈمەلەيتىى حزبەكان)، كارىگەرىيەكى ئەرئىتى و مانادارى ئامارىيە لەسەر گۇڭقارۋى پاشكۇ ھەيە. لەئىۋ ئەم گۇڭقارۋەسازى، "ئەداى حزبى" بەھۇى خاۋەنىتى لە بەرزىتەن بەھى ھاۋكۈلكەى بىتتا سىتانداردكراۋ $(\beta=0.38)$ ، وەك بەھىزىتەن گۇڭقارۋى يېشىنىكىر بۇ گۇڭقارۋى پاشكۇ دەستىنشان دەكرىت. لە دۋاى ئەۋىش، "پىنكەتەى حزبى" و "پەيۋەندى ئىۋان حزبەكان" دىن كە ھەردۋىكان خاۋەنى كارىگەرىيە بەھىز و مانادارن. ھەروەھا، "بىكەى كۈمەلەيتىى" و "ئايدۇلۇزىاى حزبى" كارىگەرىيە ئەرئىتى و مانادارىيە ھەيە، بەلام بە ھەروارد لەگەل سى گۇڭقارۋى يەكەمەدا، قەبارەى كارىگەرىيە تارادەپەك كەمترە.

كۈى دەرەنجامەكان ئەۋە پىشتراست دەكەنەۋە كە سەرەجەم ئەۋ رەھەندەنەى پەيۋەستەن بە حزبەكانەۋە، رۇلىكى نەرەقى دەگىرن لە شىكارىيەۋەى دىاردەى جىنى تۇيۇنەۋە، و بۇ كەيشتن بە تىكەيشتنىكى ھەمەلەيەنە، پىۋىستە ھەموۋىان لەبەرچاۋ بگىرىن.

خىشتەى (۵)

دەرەنجامى شىكارى رېگىرېش بۇ تاقىكىردنەۋەى كارىگەرىيە گۇڭقارۋە سەرەخۇكان لەسەر "بەشدارى سىياسى"

ئاستى مانادارى	t	ھەلەى پىئوانەى	ھاۋكۈلكەى بىتتا (β)	گۇڭقارۋى سەرەخۇ
۰.۰۱۳	۲.۵	۰.۰۶	۰.۱۵	پىنكەتەى حزب
۰.۰۴۶	۲	۰.۰۶	۰.۱۲	ئايدۇلۇزىاى حزب
۰	۵.۴	۰.۰۵	۰.۲۷	ئەداى حزب
۰	۳.۶	۰.۰۵	۰.۱۸	پەيۋەندى ئىۋان حزبەكان
۰	۸.۴	۰.۰۵	۰.۴۲	بىكەى كۈمەلەيتىى حزبەكان

تېئېنى: ھاۋكۈلكەى بىتتا $0.3 > (\beta)$ پەيۋەندىيەكى بەھىز، ۰.۳-۰.۲، ناۋەند، و < 0.2 لاۋاز دىارى دەكات. بەھى ۰ $\beta >$ پەيۋەندى ئەرئىتى، و 0 < نەرئىتى دىارى دەكات. ھەموو بەھايەكانى $p < 0.05$ مانادارى ئامارىيە ھەيە
دەرەنجامەكانى مۇدىلى رېگىرېشنى فرەھىلى بۇ گۇڭقارۋى "بەشدارى سىياسى" ئاستىكى بەرزى مانادارىيە ئامارى نىشان دەكات، وەك لە بەھى $(F=103.45)$ و ئاستى مانادارىيە $(p < 0.001)$ دەرەكەۋەى. ھەروەھا، ھاۋكۈلكەى دىارىكىردنى راستىكراۋ $(Adjusted\ R^2 = 0.57)$ ئامازە بەۋە دەكات كە ۵۷٪ گۇڭقارۋەسازى گۇڭقارۋى "بەشدارى سىياسى" لە رېگەى گۇڭقارۋە سەرەخۇكانى تۇيۇنەۋەكەۋە پروۋى دەكرىتەۋە.

شىكارىيەكە دەيسەلمىنىت كە ھەر پىنچ گۇڭقارۋە سەرەخۇكە (پىنكەتەى حزبى، ئايدۇلۇزىاى حزبى، ئەداى حزبى، پەيۋەندى ئىۋان حزبەكان، و بىكەى كۈمەلەيتىى حزبەكان)، كارىگەرىيەكى ئەرئىتى و مانادارى ئامارىيە لەسەر گۇڭقارۋى پاشكۇ ھەيە.

لەئىۋ ئەم گۇڭقارۋەسازى، "بىكەى كۈمەلەيتىى حزبەكان" بەھۇى تۇماركىردنى بەرزىتەن بەھى ھاۋكۈلكەى بىتتا سىتانداردكراۋ $(\beta=0.42)$ ، وەك بەھىزىتەن گۇڭقارۋى كارىگەر لەسەر "بەشدارى سىياسى" دەستىنشان دەكرىت. لە پەلەى دۋەمەدا، "ئەداى حزبى" دىت كە خاۋەنى كارىگەرىيەكى بەھىز و مانادارە

$(\beta=0.27)$ ھەروەھا، گۇڭقارۋەسازى "پەيۋەندى ئىۋان حزبەكان" و "پىنكەتەى حزبى" كارىگەرىيە ئەرئىتى و مانادارىيە نىشان داۋە. لە كۇتايىدا، "ئايدۇلۇزىاى حزبى" سەرەپاى مانادارىيە ئامارى، بەلام بە ھەروارد لەگەل گۇڭقارۋەسازى تردا، كەمترى كارىگەرىيە ھەيە.

ئەم دەرەنجامەكان ئەۋە دەرەخەن كە ھەرچەندە بۇ تىكەيشتنىكى ھەمەلەيەنە لە "بەشدارى سىياسى" پىۋىستە سەرەجەم فاكىترە حزبەكان لەبەرچاۋ بگىرىن، بەلام بەھىزىكە بىكەى جەماۋەرىيە حزبەكان و باشتركىردنى ئاستى ئەدايان، خاۋەنى گەۋرەتەن پۇتاسىنل بۇ ھاندانى بەشدارى سىياسى.

خىشتەى (۶)

شىكارى رېگىرېشنى فرەھىلى بۇ كارىگەرىيە گۇڭقارۋە سەرەخۇكان لەسەر "ئازادىيە مەدەنىيەكان

مانادارى	t	ھەلەى پىئوانەى	ھاۋكۈلكەى بىتتا (β)	گۇڭقارۋى سەرەخۇ
0	5.8	0.05	0.29	پىنكەتەى حزب
0.031	2.17	0.06	0.13	ئايدۇلۇزىاى حزب
0	9	0.04	0.36	ئەداى حزب
0	4.8	0.05	0.24	پەيۋەندى ئىۋان حزبەكان
0.002	3.17	0.06	0.19	بىكەى كۈمەلەيتىى حزبەكان

تېئېنى: ھاۋكۈلكەى بىتتا $0.3 > (\beta)$ پەيۋەندىيەكى بەھىز، ۰.۳-۰.۲، ناۋەند، و > ۰.۲ لاۋاز دىارى دەكات. بەھى ۰ $\beta >$ پەيۋەندى ئەرئىتى، و > ۰ نەرئىتى دىارى دەكات. ھەموو بەھايەكانى $p < 0.05$ مانادارى ئامارىيە ھەيە.

مۇدىلى رېگىرېش بۇ گۇڭقارۋى "ئازادىيە مەدەنىيەكان" مانادارىيەكى ئامارىيە بەرزى نىشان دا $(F=128.34, p < 0.001)$ ھاۋكۈلكەى دىارىكىردنى راستىكراۋ $(Adjusted\ R^2 = 0.62)$ دەرەدەخات كە مۇدىلەكە توانىۋەقى بە سەرەكەۋەى ۶۲٪ گۇڭقارۋەسازى ناۋ گۇڭقارۋى پاشكۇ پروۋى بىكەنەۋە.

يەكەك لە دەرەنجامە ھەرە دىارەكانى ئەم مۇدىلە، دەرەكەۋەى گۇڭقارۋى ***"ئايدۇلۇزىاى حزبى" يە وەك بەھىزىتەن فاكىترەى كارىگەر، بە تۇماركىردنى

کارایی "ئەدای حزبی"، گەرەتین پۆتانسیتی هەیه بۆ بەدیهینانی کاربەری ئەرتی لەم بوارەدا.

خشتە (۸)

شیکاری پێکێشنی فرەهێلی بۆ کاربەری گۆراوی سەرەخۆکان لەسەر "گەشەپێدانی کۆمەلگە مەدەنی"

ماناداری	t	هەلە پێوانەیی	هاوکۆلکەیی بێتا (β)	گۆراوی سەرەخۆ
•	۵	۰.۰۵	۰.۲۵	پێکەتەیی حزب
•	۴.۲	۰.۰۵	۰.۲۱	ئایدیۆلۆژیای حزب
•	۸	۰.۰۴	۰.۳۲	ئەدای حزب
۰.۰۰۱	۳.۴	۰.۰۵	۰.۱۷	پەيوەندیی نێوان حزبه کان
•	۹	۰.۰۵	۰.۴۵	بنکەیی کۆمەلە یەتیی حزبه کان

تییینی :هاوکۆلکەیی بێتا $0.3 < (\beta)$ پەيوەندیهکی به هیز، ۰.۲-۰.۳، ناوهند، و <

0.2 لاواز دیاری دەکات. بهای $\beta > 0$ پەيوەندی ئەرتی، و 0 < ئەرتی دیاری دەکات. هەموو بهایەکانی $p < 0.05$ ماناداری ئاماریان هەیه

دەرەنجامەکانی مۆدیلی پێکێش بۆ گۆراوی "گەشەپێدانی کۆمەلگە مەدەنی"، مانادارییەکی ئاماری زۆر بەرزى نیشان داوه. ($F=152.87, p < 0.001$) ئەم مۆدیلە، بە تۆمارکردنی بەرزترین هاوکۆلکەیی دیاریکردنی راستکراوه ($\text{Adjusted } R^2 = 0.66$)، خاوەنی بەهێزترین هیزی ڕافەکردنە لەنیو سەرچەم مۆدیلەکانی ئەم توێژینەوێدەدا، و توانیوەتی ۶۶٪ی گۆرانکارییەکانی گۆراوی پاشکۆ پوون بکاتەوه.

شیکارییەکی دەریدەخات کە "بنکەیی کۆمەلە یەتیی حزبه کان" بە تۆمارکردنی بەرزترین بهای بێتای ستانداردکراوه ($\beta=0.45$)، بە شێوەیەکی یەکلەکرەوه کاربەرتین ڤاکتەرە لەسەر "گەشەپێدانی کۆمەلگە مەدەنی". ئەمە بەو مانایە کە پتەوی و فراوانی بنکەیی جەماوەری حزبه کان، کاربەرییەکی راستەوخۆ و بەرچاوی لەسەر گەشە کۆمەلگەیی مەدەنی هەیه.

لە دواى ئەویش، "ئەدای حزبی" ($\beta=0.32$) دیت وەک دووهم گۆراوی بەهیز. هەرۆهە، "پێکەتەیی حزبی" و "ئایدیۆلۆژیای حزبی" کاربەری ئەرتی و ماناداریان هەیه، بەتایبەتیش قەبارەیی کاربەری "ئایدیۆلۆژیای" لەم مۆدیلەدا بەهیزتر دەرکەوتوو. لە کۆتاییدا، گۆراوی "پەيوەندیی نێوان حزبه کان" سەرەرای ماناداری ئاماری، بەلام لە چوارچێوەی ئەم مۆدیلەدا کەمترین کاربەری هەبووه.

کۆی دەرەنجامەکان جەخت لەوە دەکەنەوه کە بۆ گەشەپێدانی کۆمەلگەیی مەدەنی، گرنگترین ستراتیژ بریتیه لە کارکردن لەسەر بەهیزکردنی پەيوەندیی نێوان حزب و بنکە کۆمەلە یەتیه کە، هاوشان لەگەڵ بەرزکردنەوهی کوالیتی "ئەدای حزبی".

پوختە گشتی دەرەنجامەکانی پێکێش

شیکارییەکانی پێکێشنی فرەهێلی بە شێوەیەکی گشتی دەرناخست کە سەرچەم پەهەندەکانی حزبه سیاسیه کان (پێکەتە، ئایدیۆلۆژیای، ئەدای، پەيوەندیی نێوان حزبه کان، و بنکەیی کۆمەلە یەتیی) کاربەرییەکی ئەرتی و ماناداری ئاماریان لەسەر هەموو پێوەرەکانی گەشەپێدانی سیاسی (دامەزرانەسازى، بەشداریی سیاسی، ئازادیه مەدەنییه کان، سەرۆری یاسا، و گەشەپێدانی کۆمەلگەیی مەدەنی) هەیه. توانای ڤافەکردنی مۆدیلەکان، کە لە ڤیکەیی هاوکۆلکەیی دیاریکردنەوه (R^2) دەپوێریت، لە نێوان ۵۸٪ بۆ ۶۸٪ دایە، کە ئەمەش ئاماژەیه بۆ هیزیکی ڤافەکاری (Explanatory Power) بەرز.

بەرزترین بهای بێتای ستانداردکراوه ($\beta=0.35$) ئەمە گۆرانکارییەکی جەوهرییه به بهراورد لەگەڵ مۆدیلەکانی پێشوو کە تێیاندا "ئەدای حزبی" یان "بنکەیی کۆمەلە یەتی" ڤۆلی سەرەکیان دەگێرا.

لە پاش ئایدیۆلۆژیای، گۆراوی "ئەدای حزبی" دیت کە کاربەرییەکی ئەرتی و زۆر بەهیزی هەیه ($\beta=0.31$) هەرۆهە، "پێکەتەیی حزبی" و "پەيوەندیی نێوان حزبه کان" بە هەمان شێوە کاربەری ئەرتی و ماناداریان هەیه. لە چوارچێوەی ئەم مۆدیلەدا، "بنکەیی کۆمەلە یەتیی حزبه کان" سەرەرای ماناداری ئاماری، بەلام کەمترین قەبارەیی کاربەری هەیه.

کۆی ئەم شیکارییه ئەوه دەرەخات کە هەرچەندە هەموو پەهەندە حزبهیه کان ڤۆلیان لە دیاریکردنی ئاستی "ئازادیه مەدەنییه کان" دا هەیه، بەلام لەم مۆدیلەدا "ئایدیۆلۆژیای حزبی" وەک گرنگترین و یەکلەکرەوه تین ڤاکتەر سەرەلەدەدات.

خشتە (۷)

دەرەنجامی شیکاری پێکێش بۆ ڤافەکردنەوهی کاربەری گۆراوی سەرەخۆکان لەسەر "سەرۆری یاسا"

ماناداری	t	هەلە پێوانەیی	هاوکۆلکەیی بێتا (β)	گۆراوی سەرەخۆ
•	۵	۰.۰۵	۰.۲۵	پێکەتەیی حزب
•	۴.۲	۰.۰۵	۰.۲۱	ئایدیۆلۆژیای حزب
•	۸	۰.۰۴	۰.۳۲	ئەدای حزب
۰.۰۰۱	۳.۴	۰.۰۵	۰.۱۷	پەيوەندیی نێوان حزبه کان
•	۹	۰.۰۵	۰.۴۵	بنکەیی کۆمەلە یەتیی حزبه کان

تییینی :هاوکۆلکەیی بێتا $0.3 < (\beta)$ پەيوەندیهکی به هیز، ۰.۲-۰.۳، ناوهند، و <

0.2 لاواز دیاری دەکات. بهای $\beta > 0$ پەيوەندی ئەرتی، و 0 < ئەرتی دیاری دەکات. هەموو بهایەکانی $p < 0.05$ ماناداری ئاماریان هەیه.

دەرەنجامەکانی مۆدیلی پێکێش بۆ گۆراوی "سەرۆری یاسا" ئاستیکی زۆر بەرزى ماناداری ئاماری نیشان دەدات. ($F=139.23, p < 0.001$) ئەم مۆدیلە، بە بهراورد لەگەڵ شیکارییەکانی پێشوو، خاوەنی بەرزترین هیزی ڤافەکردنە (Explanatory Power)، وەک لە هاوکۆلکەیی دیاریکردنی راستکراوه ($\text{Adjusted } R^2 = 0.64$) دەرەدەکویت، کە واتە ۶۴٪ی گۆرانکارییەکانی "سەرۆری یاسا" لە ڤیکەیی ئەم گۆراوی سەرەخۆیانەوه شیدەکرێتەوه.

لەنیو گۆراوەکاندا، "ئەدای حزبی" بە تۆمارکردنی بەرزترین بهای بێتای ستانداردکراوه ($\beta=0.36$)، وەک کاربەری تین ڤاکتەر لەسەر "سەرۆری یاسا" دەرەدەکویت. ئەمەش بەو مانایە کە باشتروونی ئەدای حزبه کان، کاربەرییەکی راستەوخۆ و ئەرتی لەسەر بەهیزبوونی سەرۆری یاسا هەیه. لە دواى ئەویش، "پێکەتەیی حزبی" و "پەيوەندیی نێوان حزبه کان" دین کە کاربەرییەکی بەهیز و ماناداریان هەیه. هەرۆهە، "بنکەیی کۆمەلە یەتیی حزبه کان" کاربەرییەکی ئەرتی و بەرچاوی نیشان داوه. لە کۆتاییدا، گۆراوی "ئایدیۆلۆژیای حزبی"، سەرەرای ماناداری ئاماری، بەلام لە چوارچێوەی ئەم مۆدیلەدا کەمترین قەبارەیی کاربەری هەیه.

کۆی دەرەنجامەکان ئەوه دەرەخەن کە هەرچەندە هەموو پەهەندە حزبهیه کان ڤۆلیان لە چەسپاندنی "سەرۆری یاسا" دا هەیه، بەلام گرنگیدان بە بەرزکردنەوهی کوالیتی و

گرنگترین دۆزینیه و تاییه تیه کان بریتین له:

ئەدای حزبی، بەهیزترین کاریگەری لەسەر دامەزرێوەسازى ($\beta=0.38$) و سەرورەری یاسا ($\beta=0.36$) هەیه.

بنکەى کۆمەلایەتی، بەهیزترین کاریگەری لەسەر بەشداری سیاسى ($\beta=0.42$) و گەشەپێدانی کۆمەلگەى مەدەنى ($\beta=0.45$) هەیه.

ئایدیۆلۆژیای حزبی، بەهیزترین کاریگەری لەسەر ئازادییه مەدەنییه کان ($\beta=0.35$) هەیه.

۴. ۵. شیکاری جیاوازی ئیوان گروویه کان

له چوارچێوهى ئەم بەشەدا، شیکاری ئاماری بۇ بەراوردکردنی بۆچوونی گروویه جیاوازه کان ئەنجامدرا. شیکاری فاریانسی یەك-ئاراسته (One-Way ANOVA) بەکارهێنرا بۇ تاقیکردنەوهی بوونی جیاوازی مانادار له هەلسەنگاندنی گەشەپێدانی سیاسى بەپێی پارێزگای نیشتهجیوون و ئاستی خویندن. هەروەها، تاقیکاری "تی" بۇ نموونه سەرپهخۆکان (Independent Samples T-test) بەکارهێنرا بۇ لیکۆلینەوه له جیاوازی بۆچوونەکان لەسەر بنەمای پەرگەز.

خشتهی (۹)

شیکاری جیاوازی بۆچوونەکان لەسەر گەشەپێدانی سیاسى بەپێی پارێزگای

نیشتهجیوون

ماناداری	F	هەمانجە	دهۆک	سایانی	هەولێر	نیشاندەری گەشەپێدانی سیاسى
۰.۰۰۱	۵.۸۷	۲.۵۳	۲.۸۴	۲.۶۲	۲.۹۵	بونیادانی دامەزرێوەسازى
۰.۰۹۴	۲.۱۵	۳.۰۵	۳.۲۷	۳.۱۸	۳.۳۲	بەشداری سیاسى
۰.۰۱۸	۳.۴۲	۲.۸۷	۳.۰۸	۲.۹۸	۳.۱۵	ئازادییه مەدەنییه کان
۰	۶.۲۳	۲.۴۲	۲.۶۸	۲.۴۵	۲.۷۸	سەرورەری یاسا
۰.۰۲۴	۳.۱۸	۲.۷۵	۲.۸۸	۲.۹۲	۳.۰۵	گەشەپێدانی کۆمەلگەى مەدەنى

دەرئەنجامەکانی شیکاری فاریانس (ANOVA) دەرناخست که جیاوازییهکی ئاماری مانادار له ئیوان پارێزگاکاندا هەیه سەبارەت بە هەلسەنگاندنی چوار پێوه له پێوهکانی گەشەپێدانی سیاسى. ئەم جیاوازییه بگۆراوهکانی دامەزرێوەسازى، ئازادییه مەدەنییه کان، سەرورەری یاسا، و گەشەپێدانی کۆمەلگەى مەدەنى پشتراست بووه. ($p < 0.05$)

لیکدانەوهی مامناوەندەکان (Means) نیشانی دەدات که بەشداریبووانی پارێزگای هەولێر بە شیوهیهکی گشتی بەرزترین هەلسەنگاندنیان بۇ ئەم چوار پێوه هەبووه، له کاتیکدا بەشداریبووانی پارێزگای هەلەبجە نزمترین هەلسەنگاندنیان تۆمار کردووه. له لایهکی ترهوه، شیکارییه که هیچ جیاوازییهکی ئاماری مانادار له ئیوان پارێزگاکاندا بۆ پێوه "بەشداری سیاسى" نەدۆزیوه ($p > 0.05$)، که بهو مانایهیه بۆچوونی دانیشتووانی پارێزگاکان لەسەر ئەم پێوه هوشیوه بووه.

خشتهی (۱۰)

شیکاری جیاوازی بۆچوونەکان لەسەر گەشەپێدانی سیاسى بەپێی ئاستی خویندنی بەشداریبووان

مەلاداری	F	خۆنیشانی بالا	بەکارخۆرئوس	دوانا و نەشی	نار و نەشی	سیاسی	گەشەپێدانی	نیشاندەری
۰.۰۳۶	۲.۸۷	۲.۹۲	۲.۸۳	۲.۷۲	۲.۶۵		بونیادانی	
							دامەزران و نەشی	
۰.۰۰۶	۴.۲۵	۳.۴۵	۳.۳۲	۳.۱۸	۳.۰۵		بەشداری سیاسی	
۰.۰۰۲	۵.۱۲	۳.۲۸	۳.۱۲	۲.۹۸	۲.۸۵		ئازادییە مەدەنییەکان	
۰.۰۷۲	۲.۳۵	۲.۷۵	۲.۶۸	۲.۵۷	۲.۴۸		سەرورەری یاسا	
۰.۰۰۱	۵.۶۸	۳.۱۸	۳.۰۲	۲.۸۸	۲.۷۵		گەشەپێدانی	
							کۆمەڵگەیی مەدەنی	

جیاوازی به پێی ئاستی خویندن:

دەرئەنجامەکانی شیکاری فاریانس (ANOVA) دەرناخست که جیاوازییهکی ئاماری مانادار له ئیوان بۆچوونی بەشداریبوواندا هەیه لەسەر بنەمای ئاستی خویندنیان. ئەم جیاوازییه بۆ هەموو پێوهکانی گەشەپێدانی سیاسى، جگە له پێوهی "سەرورەری یاسا"، پشتراست بووه. ($p < 0.05$) به شیوهیهکی گشتی، تێبینی کرا که پێوهندییهکی ئەرێتی له ئیوان ئاستی خویندن و هەلسەنگاندنی گەشەپێدانی سیاسیدا هەیه؛ واتە، هەرچەندە ئاستی خویندنی بەشداریبووان بەرزتر بووبێت، هەلسەنگاندنیان بۆ پێوهکان ئەرێنتر بووه.

جیاوازی به پێی پەرگەز:

سەبارەت بە فاکتەری پەرگەز، دەرئەنجامەکانی تاقیکاری "تی" (T-test) دەرناخست که هیچ جیاوازییهکی ئاماری مانادار له ئیوان هەلسەنگاندنی بەشداریبووانی نێر و مێدا نییه بۆ هیچ کام له پێوهکانی گەشەپێدانی سیاسى. ($p > 0.05$) ئەمەش بهو مانایهیه که پەرگەز رۆلێکی دیاری له دیاریکردنی بۆچوونەکاندا نەگێراوه.

۴. ۶. شیکاری مۆدیلی رێره (Path Analysis)

بە مەبەستی تیکەبشیتنیکى قوولتر له پێوهندییه هۆکارییهکانی ئیوان گۆراوهکان، شیکاری رێره (Path Analysis) بەکارهێنرا. ئامانج لەم شیکارییه بریتی بوو له دیاریکردنی کاریگەرییه راستهوخو (Direct) و نارااستهوخوکانی (Indirect) گۆراوه سەرپهخۆکان لەسەر گۆراوی گشتی "گەشەپێدانی سیاسى". هەروەها، ئەم شیکارییه بۆ تاقیکردنەوهی رۆلی نێوهندگیری (Mediating Role) هەندیک له گۆراوهکان له ناو مۆدیلی گریمانەیی توێژینەوه کەدا ئەنجامدرا.

خشتهی (۱۱)

دەرئەنجامی مۆدێلی رێترو بۆ کاریگەرییهکانی گۆراوه سەرپهخۆکان لەسەر گەشەپێدانی سیاسى				
کاریگەری گشتی	کاریگەری ناراستهوخو	کاریگەری راستهوخو	گۆراوی سەرپهخو	
۰.۳۷	۰.۱۲	۰.۲۵	پێکهاتنى حزب	
۰.۲۷	۰.۰۸	۰.۱۹	ئایدیۆلۆژیای حزب	
۰.۴۸	۰.۱۵	۰.۳۳	کارایی حزب	
۰.۳۰	۰.۰۹	۰.۲۱	په‌یوه‌ندی ئیوان حیزبه‌کان	
۰.۴۱	۰.۱۳	۰.۲۸	بنکەى کۆمه‌ڵایه‌تی حیزبه‌کان	

شیکاری کاریگەرییهکانی ناو مۆدیلی رێره، چەند دۆزینەوهیهکی گرنگی خسته پێوه:

۵. گفتگو و لیکنانہ وہ

۱.۵. رۆلى فرمېرەندىي حزبە سىياسىيەكان لە گەشەپېندانى سىياسىدا

ئەم تۆتۈنلەپ تەلەپ بەلگەلى ئۆزۈمۈنچى بەھىز پېشكەش دەكەت كە پىشتىگىرى لەۋ گىرمانە تېۋىرپە دەكەت كە حزبە سىياسىيەكان ۋەك ئەكتەرى سەرەكى، رۆلۈكى بىنەردى لە پىرۈسەي گەشەپىندانى سىياسىدا دەگىرن لە ھەرىپى كوردستانى عىراقدا. دەرەخامە ئامارىيەكان بە شىۋەپەكى يەكلاكارەۋە دەرەخامە سەرەكىيەكتە كە رەھەندە جىاۋازەكانى حزبەكان، كارىگەرپى ئەرپى و مانادارىيان لەسەر پىنۋەرە سەرەكىيەكانى گەشەپىندانى سىياسى ھەپە. ئەمەش لەكەل ئەۋ دىداك تېۋىرپەندە دىتەۋە كە حزبەكان ۋەك پىردى نىۋان دەرەكتە و كۆمەلگە، و ۋەك ئامرازى سەرەكى دامەزراۋەسازى و كۆكرەنەۋى خۋاستەكان سەر دەكەن.

شیکاریه‌کان دریدمخن که "ئەدای حزبی"، بەتایبەتی لە بۆاری دامەزرێوەسازێ و سەرۆدەری یاسادا ($\beta = 0.38$)، گرنجیەکە یەکلاکەرۆدی هەیە. ئەم پەڕیوەندیە بەهێزە، پشتگیری لەو بۆچوونەی (Bengio (2022) دەکات کە کارایی و کوالیتی حوکمرانی حزبەکان، ئەک تەنها بوونیان، مەرجی سەرەکییە بۆ چەسپاندنی دامەزرێوەی دیموکراتی لە قەوارە سیاسییە نوێیەکاندا.

له‌سەر ئاستی پەيوەندىي حزب-كۆمەلگە، دەرەنجامەكان جه‌خت له‌ گرنگي "بنكەي كۆمەلایه‌ق" ده‌كه‌نوه وه‌ك به‌هێزترين فاكته‌ر بۆ هانداى "به‌شارى سىاسى (β)" ($0.42 =$ بوورژانده‌وه‌ی "كۆمەلگەى مه‌ده‌نى ($\beta = 0.45$)" ئەمه‌ ئەوه‌

دەردمخات که ئەو حزبانی لەناو کۆمەڵگەدا ڕەگیان داکو تاو، توانایەکی زیاتریان هەیە بۆ ئەوەی ببنە ماتۆری گۆرانکاری کۆمەڵایەتی و سیاسی. "لەسەر ئاستی پێوەندی حزب-کۆمەڵگە، دەردنخامەکان جەخت لە گرتیکی "بنکە کۆمەڵایەتی" دەکەن وەک بەهێزترین فاکتەر بۆ هاندانی "بەشداری سیاسی ($\beta = 0.42$)" و

بوژانده‌ی "کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی ($\beta = 0.45$)" ته‌مه‌ ده‌ره‌نجاهه‌ چه‌نده‌یه‌، له‌و توێژینه‌وه‌ شیکاریانه‌ی که‌ له‌ ناوچه‌که‌دا ته‌نجام دراوه‌، په‌نگه‌نده‌وه‌ی کرداری خۆی هه‌یه‌. بۆ نمونه‌، توێژینه‌وه‌که‌ی عه‌لی (٢٠٢١)، به‌ وردی رۆژی به‌ره‌سته‌ی

ریکخراوه‌کافی کومه‌لگی مه‌دنی له هۆشیارکردنه‌وی گه‌نجان له سلێانی نیشان داوه. دهرته‌خامه‌کافی ئیمه‌ دهریده‌خهن که کاریکه‌ری ئهو جوړه ریکخراوه‌ی عملی باسی لێوه ده‌کات، خۆی له‌ژێر کاریکه‌ری ئهو که‌شه سیاسیه‌ گه‌شتیه‌دایه که له‌لایهن

بنځه‌ي جه‌ماوهرې پارت‌لانه‌وه شينوي کړنوه و پاپلسي ده‌کړيت. نهمه نه‌وه ده‌رده‌خات که نه‌وه حزبانه‌ي له‌ناو کومه‌لکه‌دا ره‌گيان داکوتاه، توانايه‌ي زيات‌ريان هه‌يه بؤ نه‌وه‌ي بېنه‌ ماتوري گوراکاري کومه‌لايه‌تي و سياسي. نه‌م دوزينه‌وه‌يه له‌گڼل راپورته‌کي (2023) Chatham House دا هاوته‌ريه‌که باس له‌ گرنگي شهرعيه‌تي جه‌ماوهرې حزبه‌کان ده‌کات بؤ سه‌رخستني پروسه‌ي ديموکراسي."

ئەم دۆزىنەۋەيە لەگەڭ راپۈرتەكەى (2023) Chatham House دا ھاوتەربىيە كە باس لە گرتگىي شەرعىيەق جەماۋەرىي حزىيەكان دەكات بۇ سەرخستىي پىرۇسەى دېمۇكراسىي.

هه‌روه‌ها، مۆژینه‌که بۆلی گرنگی "ئایدیۆلۆژیای حزبی" له دیاریکردنی فه‌زای ازادییه مەدەنیه‌کاندا ($\beta = 0.35$) نیشان دهدات. ئەمەش ئەو دەگەیه‌نێت که گۆتمۆمانی ئایدیۆلۆژی و ئەو بە‌هائانه‌ی حزبه‌کان هه‌ڵیانگرتوه، راسته‌وخۆ ره‌گه‌ندانه‌وه‌ی له‌سه‌ر ئەو چوارچێوه یاسایی و سیاسیه هه‌یه که ماف و ئازادییه‌کانی تێدا په‌روه‌ ده‌کێت.

دیاریکردنی به‌هیزترین فاکتوره‌کان: به‌پیتی به‌ای "کاریگه‌ری گشتی (Total Effect)، دهرکوت که گورای "ته‌دای حزبی" (۰.۴۸) و "بنکه‌ی کومه‌لایه‌تی حزبه‌کان" (۰.۴۱) به‌هیزترین و کاریگه‌رتین دوو گوراون له‌سهر "گه‌شه‌پندانی سیاسی".

۱. **پاڤى رېزىرۋى كارىگەرلىك:** تېببىي كرا كە بۇ سەرچەم گۇراۋە سەرپەخۇڭان،
 قىبارەى كارىگەرلىك پاستەوخۇڭان (Direct Effects) لە كارىگەرلىك ناپاستەوخۇڭان
 (Indirect Effects) گەۋرەترە. ئەمەش ئەۋە دەگەيەنئىت كە رېزىرۋى سەرپە
 كارىگەرلىك ئەم گۇراۋانە، پاستەوخۇڭە. لەگەل ئەۋەشدا، بوۋى كارىگەرلىك
 ناپاستەوخۇڭان بۇ ھەموو گۇراۋەكان، ئامازىيە بۇ بوۋى رۇلى تېۋەندىگىرى
 (Mediation) ۋە دېسەلمىنىت كە ئەم گۇراۋانە لە رىگە مىكانىزىمى دىكەشەۋە
 كارىگەرلىك خۇيان دەگەيەنن.

ديارىکردنى لاوازترين فاكتهر :له بهرامبهردا، گوراوى "ئايدىلوژياى حزى" به
تۆمارکردنى كه مەترين كارىگهري گشتى (٠.٢٧)، وهك لاوازترين فاكتهر لهم مؤديلهدا
دهستنيشان كرا.

خشته‌ی (۱۲)

شیکاري روئی نیوہندگیری گوراوہکان لہناو مودیلی توڑینہوہدا

ماتاڻاري	ڪاريگهه جي نيونديگير	گورنوي نيونديگير
۰.۰۰۳	۰.۰۹	بارودوخي نيونديگهه
۰	۰.۱۴	پهوندي الگڙل حڪومهه ناوندي
۰.۰۰۱	۰.۱۲	هڙڪاره ٿاڀوريهڪان
۰.۰۱۵	۰.۰۷	فرجههشي ٿيئي-ٿاڀي

پوخته‌ی دهره‌نجامی شیکاری ری‌ره‌و:

دەرځامی کوتای شیکاری پټپو، پزیزه ندی کاریکه رری گشتی گورپوه سهر به څوکان و هیزی گورپوه نیوه ندگره کانی بهم شپوه به خسته روو:

به پیتی کاریگریه گهستییه کان، "ته‌دای حزبی" (۰.۴۸) به‌هیزترین کاریگری له‌سەر گه‌شه‌پێدانی سیاسی هیه، له پاش ئه‌ویش "بنکه‌ی کۆمه‌لایه‌تی حزبه‌کان" (۰.۴۱) و "پێکهاته‌ی حزبی" (۰.۳۷) دێن.

له بوارى کارپښه ناسته وخوځاندا (نيوننگري)، دهرکهوت که
گوروى "پهونديه کان له گڼ حکومتى فيدرالى" (۰۱۴) بهيترين روڼى
نيوننگري دهگريټ، و "فاکتيره ټابورپه کان" (۰۱۲) له بله دوهمدا دټ.

۷.۴. شیکاری فاکتوری پشتراستکرهوه (Confirmatory Factor Analysis - CFA)

بۇ ھەئسەنگاندنى دروستىي مۆدىلى پىنوانە كىردن (Measurement Model) ، شىكارى فاكىرىي پىشتراسىكەرە ۋە نىخامدرا. پىنورەكانى گونجائى مۆدىلەكە ئالستىكى پەسەندىكارويمان نىشان دا ($\chi^2/df = 2.38$, $GFI = 0.92$, $AGFI = 0.89$, $CFI = 0.94$, $NFI = 0.91$, $RMSEA = 0.06$). ۋە نىخامانە

پشتگیری له گونځانی باشی مودټله که ده‌کهن و بهمه‌ش دروستی پی‌وانه‌ی (Measurement Validity) تو ټولنه‌وه که پشته‌ست ده‌کهنه‌وه.

ئەم توپتېنەۋەيە لە چەند روۋەكەۋە بەشدارى لە پەرەپىدانى تېۋرى گەشەپىدانى سىياسىدا دەكات:

يەكەم: گونجاي و كاراي چوارچىۋە تېۋرىيەكانى كۆمەلناسى سىياسى بۇ شىكرەنەۋەي دۇخى ھەرىئى كوردستان دەسەلمىنىت و نىشانى دەدات كە چۆن پەيوەندى ئىۋان حزب و كۆمەلگە، دەرئەنجامە سىياسىيەكان دادەپىزىت.

دوۋەم: تېشك دەخاتە سەر سروسى فرەپەندى ھەردوۋ چەمكى "حزبە سىياسىيەكان" و "گەشەپىدانى سىياسى"، و جەخت لەۋە دەكەنەۋە كە پىۋىستە ۋەك دياردەيەكى ئالۆز مامەلەيان لەگەلدا بىكرىت، نەك ۋەك چەمكىيەكپارچە و يەكپەھەند.

سېئەم: گونجاي فاكترە ئىۋەندگىرەكان لە پەيوەندى ئىۋان حزب و گەشەپىدانى سىياسىدا ئاشكرا دەكات، و پىۋىستى شىكارى لە چوارچىۋەي سىقادا (Contextual Analysis) بۇ تىكەيشتن لە كارىگەرى تەۋاۋى گۇراۋەكان دوۋاپات دەكەتەۋە.

۷.۵ دەرئەنجامە كردارىيەكان (Practical Implications)

دەرئەنجامەكان چەندىن ئامازەي كردارىيان بۇ سىياسەتدارپىزان و ئەكتەرە سىياسىيەكان لە ھەرىئى كوردستاندا ھەيە:

يەكەم: پىشنىيازى ئەۋە دەكات كە بەرزكردنەۋەي "ئەدای حزبى"، بەتايەت ئاستى ۋەلامدەرەۋەي (Responsiveness) بەرامبەر خواستەكانى ھاۋولاتيان و سەرگەۋەت لە جىبەجىكردى سىياسەتەكاندا، كىلى پىشخستى گەشەپىدانى سىياسىيە. دوۋەم: دەرپەدەخات كە بەھىزكردى "بىكە كۆمەلەيەتتبهكانى" "حزبەكان، لە رىگەي پتەۋكردى مەتەنە و فراۋانكردى بەشدارى گىشتىيەۋە، دەپتە ھۆى بوۋزانەۋەي بەشدارى سىياسى و گەشەي كۆمەلگەي مەدەنى.

سېئەم: جەخت لەسەر پىۋىستى روۋەروۋپوۋنەۋەي نايەكسانىيە ھەرىئىيەكان لە گەشەپىدانى سىياسىدا دەكەتەۋە، لە رىگەي پەپرەۋكردى سىياسەتى ھاۋسەنگى گەشەپىدان لەسەر ئاستى پارىزىكان.

۸.۵ سنوردارىيەكان و پىشنىياز بۇ توپتېنەۋەي داھاتوۋ

ئەم توپتېنەۋەيە، ۋەك ھەر كارىكى زانستى دىكە، چەند سنوردارىيەك لەخۇ دەرگىت:

يەكەم: پىشت بە داتاي پچراۋ (Cross-sectional Data) دەبەسستىت، كە تواناي دەرئەنجامگىرى ھۆكارى (Causal Inference) سنوردار دەكات. پەپرەۋكردى دىزايى درىزخايەن (Longitudinal Design) لە داھاتوۋدا، بەلگەي بەھىزىر لەسەر پەيوەندىيە ھۆكارىيەكان دايىن دەكات.

دوۋەم: قەبارەي ئىۋوۋنەكە، ھەرچەندە نۆينەرەيەتى دەكات، بەلام تا رادەيەك سنوردارە. بەكارھىنانى ئىۋوۋنەي گەۋرەت، ئاستى گىشتاندى (Generalizability) دەرئەنجامەكان بەرزىر دەكەتەۋە.

سېئەم: توپتېنەۋەكە پىشتى بە تىروانىنى بەشداربوۋان بەستوۋە، نەك پىۋەرى بابەتى (Objective Indicators)، كە رەنگە بىتتە ھۆى دروستبوۋى لايەنگىرى ۋەلامدەرەۋە (Respondent Bias).

بۇيە، توپتېنەۋەي داھاتوۋ دەتوانىت بە بەكارھىنانى دىزايى درىزخايەن، ئىۋوۋنەي گەۋرەت، و پەپرەۋكردى مېتۇدى تىكەلاۋ (Mixed-Methods) كە داتاي چەندايەتى و چۆنايەتى پىكەۋە گرى دەدات، ئەم سنوردارىيە تىببەپىزىت.

ئەم دەرئەنجامە، لەگەل شىكارىيەكەي (Natali 2021) دا تەبايە كە ئاراستە فېكرىيەكانى حزبە كوردىيەكان بە مىكانىزىمىكى سەرەكى دارىشتى سىياسەتەكانيان سەبارەت بە دېموكراسى و مافەكان دادەپىت.

۲.۵ لىكەنەۋەي نايەكسانىيە گەشەسەندى ھەرىئى

جىۋازىيە ئامارىيە مانادارەكانى ئىۋان پارىزىكان، تەنبا جىۋازىي جۇگرافىيىن، بەلگە ئامازەن بۇ بوۋى "جىۋىۋەلەتتىكى ناۋخۆي" كە لەسەر بىنەماي دابەشبوۋى حزبى دارىزراۋە. بالادەستى پارىزىكاى ھەۋلىر لە پىۋەرەكانى گەشەپىداندا و دواكەۋەتى ھەلەنجە، رەنگەنەۋەي ئەۋ دوتاليزمە سىياسى و ئىدارىيەيە كە مېتروۋىكى درىزى ھەيە. ئەم دۆزىنەۋەي بە شىۋەيەكى ئەزموۋى، پىشتىگىرى لە تىزەكەي Saeed (2025) دەكات كە باس لەۋە دەكات كە مەللاتىي حزبى، پىۋەسى دەۋلەتسازى لە ھەرىئى كوردستاندا گۇرپوۋ بۇ پىۋەسىيەكى فرە-ناۋەند و نايەكسان. ھەرۋەھا، دۇخى تايەتتە ھەلەنجە، ئامازەي بۇ ئەۋ ئاستەنگە پىكەتەيەنەي كە يەكە ئىدارىيە نۆيەكان لە قۇناغى بىناتىنى تواناي دامەزرراۋەيدا روۋپەروۋى دەبەنەۋە.

۳.۵ خۇپىند ۋەك سەرمايە سىياسى و يەكسانىيە رەگەزى لە بۇچوۋندا

پەيوەندىيە ئەرتىپەكەي ئىۋان ئاستى خۇپىند و ھەلەسەنگەندى گەشەپىدانى سىياسى، گىمانەي ئەۋە بەھىز دەكات كە خۇپىند ۋەك جۇرىك لە "سەرمايە سىياسى (Political Capital)" "كاردەكات و كارىگەرى لەسەر ئاستى ھۆشيارى، خواست، و چاۋەروانىيەكانى ئاكەكان لە سىستەمە سىياسىيەكە ھەيە. ئەمەش لەگەل دەرئەنجامەكانى كەرىم (۲۰۲۳) تەبايە.

لەلەيكى ترەۋە، نەبوۋى جىۋازىي مانادار لەتۋان رەگەزەكاندا، دۆزىنەۋەيەكى جىي سەرنجە و رەنگە ئامازە بەۋە بدات كە كارىگەرى فاكترەكانى ۋەك لايەنگىرى حزبى يان شوۋى نىشتەجىۋون، ئەۋەندە بەھىزە كە تۋانىيەتى جىۋازىيە رەگەزىيەكانى لە بۇچوۋنە سىياسىيەكاندا كەل بكتەۋە. ئەمە پىۋىستى بە لىكۆلنەۋەي زىاتر ھەيە بۇ تىكەيشتن لەۋەي كە ئايا ئەمە نىشانەي گۇراۋەكانى كۆمەلەيەتتبه يان دەرئەنجامى زالىۋى فاكترەي دىكەيە.

۴.۵ شىكرەنەۋەي مىكانىزىمە ئىۋەندگىرەكان: رۇلى بەغدا و فاكترە ئابۋورىيەكان

شىكارى رېرەۋ، مىكانىزىمە شارۋەكانى ئىۋان حزبەكان و گەشەپىدانى سىياسى ئاشكرا كەرد. دەرەكەۋەتى "پەيوەندى لەگەل ھۆكۈمەتى فېدرالى" ۋەك بەھىزىر ئىۋەندگىر، ئەۋە دەسەلمىنىت كە سىياسەتى ناۋخۆي ھەرىئە بە شىۋەيەكى دانەبراۋ بەستراۋەنەۋە بە چوارچىۋە گىشتىيەكەي عىراقەۋە. سىياسەتەكانى حزبەكان لە ھەرىئە، لە رىگەي سروسى پەيوەندىيەكانيان لەگەل بەغدادا (كە بىرتىيە لە مەللاتى، ھاۋكارى، يان دانۇستان)، كارىگەرىيەكانيان چىزىر يان كىزىر دەپتەۋە، كە ئەمەش بۇچوۋنەكەي "ناۋەندى ئەلجەزىرە بۇ لىكۆلنەۋەي" (۲۰۲۴) پىشتراست دەكەتەۋە.

ھەرۋەھا، كارىگەرى ئىۋەندگىرى "فاكترە ئابۋورىيەكان" جەخت لەسەر تىزەكانى ئابۋورىيە سىياسى دەكەتەۋە؛ واتە، كاراي حزبەكان و سەقامگىرى سىياسى، بەندە بە بوۋى سىستىمىكى ئابۋورىيە جىگىرەۋە. ئەمەش لەگەل شىكارىيەكەي ئەمەد (۲۰۲۴) دا يەكەگىرەتەۋە كە قەيرانە ئابۋورىيەكان ۋەك ھەرەشەيەكى سەرەكى بۇ سەر تواناي ھۆكرانى و شەرەيتى دامەزرراۋەكانى ھەرىئە دەستىنشان دەكات.

۶.۵ دەرئەنجامە تېۋرىيەكان (Theoretical Implications)

جغرافية في النتائج، حيث سجلت محافظة أربيل أعلى المستويات بينما سجلت محافظة حلبجة أدنى المستويات في معظم مؤشرات التنمية السياسية. في الختام، تؤكد هذه الدراسة أن تعزيز استجابة الأحزاب للمطالب الشعبية وتقوية قواعدها الجماهيرية هما عاملان رئيسيان لدفع عجلة التنمية السياسية في إقليم كردستان. يساهم هذا العمل في فهم أعمق للديناميكيات المعقدة بين الأحزاب السياسية وعملية التنمية السياسية في المناطق التي تمر بمرحلة ما بعد الصراع وتتحول نحو الديمقراطية.

الكلمات المفتاحية: الأحزاب السياسية، التنمية السياسية، إقليم كردستان، التحول الديمقراطي، علم الاجتماع السياسي.

The Impact of Political Parties on Political Development in the Kurdistan Region of Iraq; A Quantitative Analysis

ABSTRACT

This study presents a quantitative and comprehensive analysis investigating the impact of political parties on the political development of the Kurdistan Region of Iraq, utilizing theories from political sociology as its theoretical framework. The research focuses on how various dimensions of political parties—such as structure, ideology, performance, inter-party relations, and popular base—affect key indicators of political development, including institutionalization, political participation, civil liberties, the rule of law, and the growth of civil society. Data were collected through a stratified random sample of (384) citizens across the four governorates of the Kurdistan Region. Using multiple linear regression analysis, it was found that party performance has the strongest positive impact on political development (total effect = 0.48), followed by the social base of the parties (total effect = 0.41). Meanwhile, Path Analysis revealed that relations with the federal government of Iraq play a significant mediating role between the influence of political parties and political development. Geographical differences were also observed in the results, with Erbil governorate recording the highest levels and Halabja governorate the lowest on most indicators of political development. Ultimately, this study emphasizes that enhancing the responsiveness of parties to public demands and strengthening their popular bases are two key factors for advancing political development in the Kurdistan Region. This work contributes to a deeper understanding of the complex dynamics between political parties and the process of political development in post-conflict regions transitioning towards democracy.

KEYWORDS: Political Parties, Political Development, Kurdistan Region, Democratization, Political Sociology.

- Kurdistan 24. (2024). Election results reshape Kurdish political landscape. <https://www.kurdistan24.net/en/story/31542-Election-results-reshape-Kurdish-political-landscape>
- Kurdistan Parliament - Iraq. (2025). Parties Fifth Term. <https://www.parliament.krd/english/members-and-parties/parties-fifth-term/>
- Leezenberg, M. (2023). Political Development in Iraqi Kurdistan: Between Democratization and Authoritarianism. *Journal of Middle Eastern Politics*, 18(3), 345–367. <https://doi.org/10.1080/21565503.2023.2201389>
- Natali, D. (2021). The Kurdish quasi-state: Development and dependency in post-Gulf War Iraq. Syracuse University Press.
- Rudaw. (2025). KDP and PUK struggle to form government after inconclusive elections. <https://www.rudaw.net/english/kurdistan/150120251>
- Saeed, Y. (2025). Kurdistan has emerged from its latest elections more divided than ever. Newlines Institute. <https://newlinesinstitute.org/political-systems/kurdistan-has-emerged-from-its-latest-elections-more-divided-than-ever/>
- Stansfield, G. (2023). The Kurdish Political System in Iraq: Party Politics and Electoral Dynamics. *Middle East Journal*, 77(2). <https://doi.org/10.3751/77.2.14>
- Washington Institute for Near East Policy. (2024). Kurdish political dynamics: Implications for regional stability. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/kurdish-political-dynamics-implications-regional-stability>

تأثير الأحزاب السياسية على التنمية السياسية في إقليم كردستان العراق: دراسة كمية

خلاصه

تقدم هذه الدراسة تحليلاً كمياً وشاملاً لبحث تأثير الأحزاب السياسية على التنمية السياسية في إقليم كردستان العراق، بالاعتماد على نظريات علم الاجتماع السياسي كإطار نظري لها. يركز البحث على كيفية تأثير الأبعاد المختلفة للأحزاب السياسية - مثل الهيكل، والأيدولوجيا، والأداء، والعلاقات بين الأحزاب، والقاعدة الشعبية - على المؤشرات الرئيسية للتنمية السياسية، بما في ذلك المؤسسة، والمشاركة السياسية، والحريات المدنية، وسيادة القانون، ونمو المجتمع المدني. تم جمع البيانات من خلال عينة عشوائية طبقية شملت (٣٨٤) مواطناً في محافظات إقليم كردستان الأربع. وباستخدام تحليل الانحدار الخطي المتعدد، وُجد أن أداء الأحزاب يمتلك التأثير الإيجابي الأقوى على التنمية السياسية (التأثير الكلي = ٠,٤٨)، تليه القاعدة الاجتماعية للأحزاب (التأثير الكلي = ٠,٤١). وفي الوقت نفسه، كشف "تحليل المسار (Path Analysis)" أن العلاقات مع الحكومة الاتحادية العراقية تلعب دوراً وسيطاً مهماً بين تأثير الأحزاب السياسية والتنمية السياسية. كما لوحظت اختلافات